

LAPPEENRANNAN TEKNILLINEN YLIOPISTO

Kauppätieteellinen tiedekunta

Kauppätieteiden kandidaatintutkielma

Laskentatoimi

VAIHTO-OMAISUUS TILINTARKASTAJAN NÄKÖKULMASTA

Inventories from Auditors Point of View

11.1.2009

Tekijä: Tiina Hautamäki

Opponentti: Jere Mukala

Ohjaaja: Jouni Nousiainen

TIIVISTELMÄ

Tekijä:	Tiina Hautamäki
Tutkielman nimi:	Vaihto-omaisuus tilintarkastajan näkökulmasta Inventories from Auditors Point of View
Tiedekunta:	Kauppätieteellinen tiedekunta
Pääaine:	Laskentatoimi
Vuosi:	2009
Kauppätieteiden kandidaatintutkielma:	Lappeenrannan teknillinen yliopisto. 35 sivua. 1 kuvio, 1 taulukko.
Tarkastaja:	Jouni Nousiainen
Hakusanat:	tilintarkastus, vaihto-omaisuus, odotuskuilu, arvostaminen, jaksottaminen
Keywords:	auditing, inventories, expectations gap, measurement, periodization

Tutkimuksessa tutkitaan vaihto-omaisuutta tilintarkastajan näkökulmasta. Tutkimusongelma oli selvittää, minkälaisia asioita tilintarkastaja huomioi vaihto-omaisuutta tarkastaessaan lain sekä sidosryhmien odotusten näkökulmista. Tutkimus on käsitteanalyttinen. Alan kirjallisuuteen pohjautuvan teorian ohella tutkimukseen sisältyy empiirisenä osuutena tilintarkastajien haastatteluja.

Lain näkökulmasta tilintarkastaja huomioi lukuisia seikkoja, jonka tavoitteena on varmistua vaihto-omaisuuden fyysisestä olemassaolosta, oikeasta arvostamisesta sekä oikeasta jaksottamisesta. Käytännössä tilintarkastajat tarkastelevat lähinnä suoritettua inventointia, hinnoitteluperiaatteita sekä alimman arvon periaatteen noudattamista ja epäkuranttiutta. Vaihto-omaisuus on tilintarkastajien näkökulmasta pääosin keskeinen sekä työläs lakisääteisen tilintarkastuksen osa-alue, etenkin jos tarkastuskohteen vaihto-omaisuuden määrä on olennainen. Odotuksilla ei sen sijaan ole lain näkökulmaa vastaavaa merkitystä, sillä tilintarkastajan ja sidosryhmien välillä vallitseva odotuskuilu ei tilintarkastajien näkökulmasta tutkittuna koske yksittäisenä osa-alueena vaihto-omaisuutta. Odotuskuilu koskee tilintarkastusta enemmän kokonaisuutena. Vaihto-omaisuuden kannalta sidosryhmien odotukset eivät siten ole tilintarkastajan näkökulmasta keskeisiä.

SISÄLLYSLUETTELO

1	JOHDANTO	1
1.1	Tutkimuksen taustaa	1
1.2	Tutkimusongelma, tutkimuksen rajaukset ja tutkimusmenetelmä.....	2
2	TILINTARKASTUKSESTA YLEISESTI	4
2.1	Sääntely	4
2.2	Lakisääteinen tilintarkastus	5
2.3	Tavoitteet.....	7
2.4	Odotuskuilu	8
3	VAIHTO-OMAISSUUS	12
3.1	Vaihto-omaisuudesta yleisesti	12
3.2	Vaihto-omaisuus osana lakisääteistä tilintarkastusta.....	15
4	VAIHTO-OMAISSUUDEN ARVOSTAMINEN JA JAKSOTTAMINEN	19
4.1	Vaihto-omaisuuden määrän selvittäminen.....	19
4.2	Hankintamenon määrittäminen.....	21
4.3	Alimman arvon periaate ja epäkuranttius	24
4.4	Tulon kirjaaminen tuotoksi valmistusasteen perusteella.....	28
4.5	Yleisiä virheitä ja puutteita vaihto-omaisuuden käsittelyssä	29
5	YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	33
	LÄHDELUETTELO	36

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen taustaa

Hyvän kirjanpitotavan mukaisesti hoidetun kirjanpidon ja siitä johdettavan tilinpäätöksen on annettava oikea ja riittävä kuva yrityksen tilikauden aikaisesta toiminnasta sekä sen taloudellisesta asemasta. Tilinpäätöksen ensiarvoinen merkitys on se, että se on usein tärkein informaationlähde yritykselle sekä sen sidosryhmille yrityksen tilasta. Oikeaan ja riittävään kuvaan vaikuttaa yhtenä osatekijänä taseen vaihto-omaisuus ja sen oikeanlainen tilinpäätöskäsittely, jossa olennaista on oikein määritetty vaihto-omaisuuden arvo. Vaihto-omaisuus on usein merkittävä erä yrityksen taseessa ja sen käsittelyssä tehdyt virheet saattavat vaikuttaa olennaisesti koko tilinpäätöksen oikeellisuuteen. (Rekola-Nieminen, Salmi, 2004, 13-14, 31)

Vaihto-omaisuus on yrityksen taseessa sellainen omaisuuserä, jonka käsittelyyn liittyviä seikkoja joutuu jokainen kauppaliike ja tehdasyritys pohtimaan. Kyse on siten yrityksille yleensä hyvin keskeisestä osa-alueesta yrityksen toiminnan ja tilinpäätöksen kannalta. Vaihto-omaisuus on keskeinen osa-alue myös tilintarkastajalle, joka perehtyy lakisääteistä tilintarkastusta suorittaessaan vaihto-omaisuuden tilinpäätöskäsittelyssä tehtyihin ratkaisuihin.

Tilintarkastaja toimii vaihto-omaisuuden tarkastamisessa ensisijaisesti valvovana tahona, joka suorittaa lakia sekä hyvää tilintarkastustapaa noudattaen vaihto-omaisuuden tarkastamisen osana lakisääteistä tilintarkastusta. Keskeistä tässä näkökulmassa on lakiin perustuvien edellytysten täyttyminen tilinpäätöksen laatimisen osalta sekä oikean ja riittävän kuvan syntyminen eli tutkia ja todeta tilinpäätösinformaation luotettavuus. (KHT-yhdistys, 2007, 287; Kokkonen, 1994, 7)

Toisaalta lakisääteisen tilintarkastuksen lisäksi tilintarkastaja kohtaa mahdollisesti sidosryhmien taholta tilintarkastukseen kohdistuvia odotuksia. Eri sidosryhmät saattavat odottaa tilintarkastuksen sisällöltä erilaisia asioita, josta muodostuu sidosryhmi- en ja tilintarkastajan välille odotuskuilu. Odotuskuiluun liittyvät kysymykset siitä, ko- keeko tilintarkastaja kohtaavansa työssään odotuskuilun, tunnistaako hän minkälai- sista odotuksista on kyse ja tuleeko odotukset huomioida. (Saarinen, 2005, 4)

1.2 Tutkimusongelma, tutkimuksen rajaukset ja tutkimusmenetelmä

Tässä tutkimuksessa tutkitaan vaihto-omaisuutta tilintarkastajan näkökulmasta. Tutkimusongelma on, mihin tekijöihin tilintarkastaja kiinnittää huomiota vaihto-omaisuudessa ensinnäkin lain näkökulmasta sekä toisaalta sidosryhmien odotusten osalta. Tähän liittyy seuraavat alaongelmat:

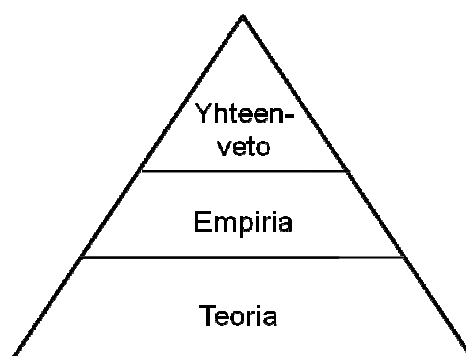
1. Minkälainen merkitys vaihto-omaisuudella on yrityksen toimintaa kuvaavassa tilinpäätöksessä sekä siihen kohdistuvassa lakisääteisessä tilintarkastuksessa?
2. Mitä tärkeitä seikkoja sisältyy vaihto-omaisuuden jaksotus- ja arvostamiskysymyksiin?
3. Minkälaisia virheitä ja puutteita vaihto-omaisuuden käsittelyyn liittyy?
4. Kohtaako tilintarkastaja vaihto-omaisuutta tarkastaessaan odotuksia sidosryhmien taholta? Jos kohtaa, niin minkälaisia?

Tutkimuksessa ei ole tarkoitus käsitellä tilintarkastusta yksityiskohtaisesti vaan luoda tilintarkastuksesta yleiskuva tutkimuksen tavoitetta silmällä pitäen ja nostaa esille erityisesti sellaiset seikat, jotka ovat vaihto-omaisuuden tarkastamisen kannalta relevantteja. Toinen rajaus koskee johdon laskentatoimea, joka ei ole valitusta tilintarkastuksen näkökulmasta johtuen esimerkiksi vaihto-omaisuuden hinnoittelun osalta tarkastelun painopiste. Kolmas rajaus koskee kansainvälisiä tilinpäätösstandardeja, jotka jätetään tutkimuksen laajuudelle asetettujen kapeiden rajojen vuoksi tarkastelun ulkopuolelle. Täten jää tilaa perehtyä perusteellisemmin vaihto-omaisuuteen kansallisesta näkökulmasta.

Tutkimus määritellään käsiteanalyttiseksi tutkimukseksi, jossa on kyse jo olemassa olevan teorian ja tutkimuksen hyödyntämisestä tutkimuksen aineistona. Tässä tutkimuksessa tutkimusaineisto koostuu pääosin tilintarkastusalan kirjallisuudesta ja artikkeleista sekä Suomen kirjanpito- ja elinkeinoverolaista. Tutkimusaineistoon kuuluu lisäksi haastatteluihin perustuva oma empiirinen osuus, joka muodostuu HTM- ja KHT-tilintarkastajien haastatteluista. Empiirinen osuus on rakennettu teorian mukaan eli tavoitteena on selvittää tilintarkastajien mielipiteitä ja kommentteja vaihto-omaisuuden tarkastamisesta ja siihen liittyvistä mahdollisista ongelmakohtista, jotka

tutkimuksen teoriaosuus on nostanut esille. Haastattelut toteutettiin puolistrukturoitui-
na yksilöhaastatteluina, joissa kaikille haastateltaville esitettiin samat kysymykset
ilman valmiita vastausvaihtoehtoja (Hirsjärvi, Hurme, 2001, 47). Tutkimuksessa käy-
tetään analyyttistä menetelmää, jonka mukaan tutkimusongelmaa käsitellään hajot-
tamalla se osiin sekä toisaalta synteessin avulla yhdistellään aiempaa teoriaa ja tutki-
musta kokonaiskuvaksi. Käsiteanalyttiselle tutkimukselle tyypillisesti tavoitteena ei
niinkään ole tietyn oletuksen todentaminen vaan sen argumentointi. Tavoitteena on
selkiyttää ja jäsentää olemassa olevia käsitteitä sekä tutkimuksen kohdetta. (Neilimo,
Näsi, 1980, 32; Uusitalo, 1991, 60-61)

Kuvio 1. Tutkimuksen rakenne

Johdannon jälkeen esitellään toisessa luvussa tilintarkastus yleisellä tasolla säänte-
lyn, lakisääteisen tilintarkastuksen sisällön, tilintarkastustyön vaiheiden ja tavoitteiden
kautta sekä pohditaan odotuskuilun merkitystä tilintarkastuksessa. Kolmannessa lu-
vussa määritellään vaihto-omaisuus sekä esitellään sitä tilintarkastustyötä, jota tilin-
tarkastaja tekee vaihto-omaisuutta tarkastaessaan. Neljännessä luvussa paneudu-
taan vaihto-omaisuuden oikeaan tilinpäätöskäsittelyyn koskien lain vaatimuksia lä-
hinnä vaihto-omaisuuden arvostamisen ja jaksottamisen kannalta. Näihin liittyvien
säännösten tulkintaa valaistaan Kirjanpitolautakunnan lausunnoin sekä Hallinto-
oikeuden oikeustapausten kautta. Luvun loppuksi selvitetään yleisiä virheitä ja puutteita
vaihto-omaisuuden käsittelyssä. Viimeisessä luvussa käydään läpi yhteenvetona
tutkimuksen tulokset teorian ja empirian valossa.

2 TILINTARKASTUKSESTA YLEISESTI

2.1 Sääntely

Uusitut tilintarkastuslaki (459/2007) sekä -asetus (735/2007) tulivat voimaan 1.7.2007. Tilintarkastusta sekä muun muassa tilintarkastajan hyväksymistä, valvontaa ja ohjausta säädellään Suomessa ensisijaisesti tilintarkastuslailla. Kyseessä on yleislaki, jonka säännöksiä tulee noudattaa, mikäli muissa laeissa ei ole säädelty toisin. Tarkempia säännöksiä sisältyy noin sataan muuhun lakiin, kuten esimerkiksi osakeyhtiölakiin. Kansallisen lainsäädännön lisäksi taustalla vaikuttavat Euroopan yhteisöjen tilintarkastus- ja tilinpäätösdirektiivit, joiden myötä on siirrytty kansalliselta linjalta yhtenäistämiskehitykseen. Keskeisimmät tilintarkastusta koskevat yleiset säännökset ovat neljännessä, seitsemännessä sekä erityisesti kahdeksannessa yhtiöoikeudellisessa direktiivissä. (Riistama, 2006a, 9-10).

Tilintarkastajan tulee noudattaa tilintarkastuslain 22 §:n mukaan hyvää tilintarkastustapaa. Hyvä tilintarkastustapa on perusedellytys tilintarkastuksen suorittamiseksi ja sen tavoitteiden saavuttamiseksi. Se on tapaoikeutta, jota huolellinen ammattihenkilö yleisesti noudattaa. Sen voidaan katsoa sisältävän kaiken sen, mitä ja miten huolellinen tilintarkastaja tekee. (Aho, Vänskä, 1996, 81) Hyvään tilintarkastustapaan liittyvät myös kansainvälisen tilintarkastajaliitto IFAC:n (International Federation of Accountants) tilintarkastusstandardit, joiden noudattamisesta on säädelty tilintarkastuslain 13 §:ssä. Niiden katsotaan kuuluvan vielä osaksi hyvää tilintarkastustapaa, sillä toistaiseksi Euroopan Unionin alueella ei ole hyväksytty yhtäkään tällaista standardia. Suomessa KHT-yhdistys on jo pitkään antanut IFAC:n tilintarkastusstandardien pohjalta suosituksia, joita on tarvittaessa muokattu Suomen lainsäädännön mukaan. (Fraktman, Vuopala, 2008, 39-41)

Tilintarkastajan työtä säätelevät tilintarkastuslain 20 §:ssä mainitut ammattieettiset periaatteet, joiden mukaan laissa säädetyt tilintarkastajan tehtävät tulee suorittaa ammattitaitoisesti, rehellisesti, objektiivisesti ja huolellisesti yleinen etu huomioon ottaen. KHT-yhdistyksen mukaan tilintarkastajan velvollisuuksiin vaikuttavat eettiset periaatteet ovat riippumattomuus, rehellisyys, objektiivisuus, ammatillinen pätevyys ja

huolellisuus, salassapitovelvollisuus, ammatillinen käyttäytyminen sekä hyvään tilintarkastustapaan kuuluvat suositukset. (KHT-yhdistys, 2007, 287)

Viimeisenä sääntelyn lähteenä mainitaan Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta sekä Valtion tilintarkastuslautakunta, joiden tehtävistä säätelee tilintarkastuslain 39 §. Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta vastaa tilintarkastajien sekä tilintarkastustutkintojen hyväksymis- ja valvontajärjestelmän kehittamisestä ja ylläpitämisestä (Keskuskauppakamari, 2008). Valtion tilintarkastuslautakunnan tehtävä sen sijaan on huolehtia tilintarkastuksen yleisestä ohjauksesta, kehittamisestä ja valvonnasta (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2008).

2.2 Lakisääteinen tilintarkastus

Tilintarkastuksessa on kyse ensisijaisesti lakiin perustuvasta tilintekovelvollisuudesta, joka ilmenee esimerkiksi osakeyhtiön tapauksessa hallituksen tilintekovelvollisuutena yhtiökokousta kohtaan. Kyse on agenttiongelmasta, jolloin päämiehen eli omistuksen sekä agentin eli hallituksen välillä on mahdollisia tavoiteristiriitoja, joiden välttämiseksi omistus tarvitsee keinon taata tilinpäätöksen luotettavuuden (Dunn, 1996, 3,15). Tilintarkastaja on tässä asetelmassa tarkastus- ja valvontatehtävää hoitava lakisääteinen instituutio sekä riippumaton ulkopuolinen taho, joka toimii yhtiökokouksen toimeksiannosta. (Riistama, 2005, 82)

Lakisääteisen tilintarkastuksen tehtävä on etupäässä tarkastaa, onko toimista ja taloudesta annettu lain edellyttämä tai muutoin sovittu informaatio sekä toisaalta tutkia ja todeta sen luotettavuus (Kokkonen, 1994, 7). Tilintarkastuslaki ei suoraan määrittele, mitä lakisääteiseen tilintarkastukseen sisältyy, mutta alan kirjallisuuden perusteella voidaan kuitenkin sanoa lakisääteisen tarkastuksen ydintä olevan kirjanpitovelvollisen (1) kirjanpidon, (2) tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen sekä (3) hallinnon tarkastus, kuten tilintarkastuslain 11 §:ssä tilintarkastuksen kohteesta on säädetty. (Riistama, 1999, 15)

Kirjanpidon tarkastuksessa tilintarkastaja kiinnittää huomiota kirjanpitolain perusteella muutamiin laissa säädettyihin keskeisiin asioihin, kuten esimerkiksi liiketapahtumien

ja kirjausketjujen todennettavuuteen. Lisäksi tilintarkastaja muodostaa hyvän kirjanpitotavan mukaisesti käsityksen taloudellisen raportoinnin kannalta relevantista tietojärjestelmästä ja siihen liittyvistä liiketoimintaprosesseista. Tämä kattaa muun muassa liiketapahtumien lajit, liiketapahtumien kirjaus-, käsittely- ja raportointimenetelmät sekä edellisiin liittyvät kirjanpitoaineistot. Yleisesti tarkastuksen voidaan sanoa kohdistuvan siihen, että kirjanpito noudattaa säännöksiä ja että se tuottaa oikeaa tietoa tilinpäätöstä varten. (Horsmanheimo, Steiner 2008, 228-230)

Varsinaisen kirjanpidon ohella tilintarkastaja perehtyy kirjanpidosta johdettavaan tilinpäätökseen, joka sisältää kirjanpitolain kolmannen luvun 1 §:n mukaisesti taseen, tuloslaskelman, rahoituslaskelman sekä liitetiedot. Lisäksi tilinpäätökseen liitetään kirjanpitolain edellyttämässä tapauksissa toimintakertomus, josta tulee ilmetä kirjanpitovelvollisen toimintaan liittyvät tärkeät asiat. Tilinpäätöstä tarkistaessaan tilintarkastaja käy läpi tuloslaskelman ja taseen erien sisältöä. Tarkastuksessa tilintarkastaja keskittyy niin yksittäisten erien tarkastamiseen kuin erilaisten laskelmien ja analyysien tekemiseenkin. Tarkastuksella selvitetään, että tilinpäätös on laadittu voimassa olevien säännösten mukaisesti ja että tilinpäätösinformaatio on luotettavaa (Kokkonen, 1994, 7). (KHT-yhdistys, 1991, 15-16)

Kolmas tarkastuksen osa-alue on hallinto. Tarkastuksen kohteena on yrityksen vastuuvollisten toiminta. Vastuuvollisia ovat lähinnä toimitusjohtaja, hallituksen ja hallintoneuvoston jäsenet sekä näiden varamiehet. Tavoitteena on varmistaa, että yritys on noudattanut sitä koskevaa lainsäädäntöä sekä muita sääntöjä. Vaikka teoreettisella tasolla hallinnon voi erottaa yhdeksi tilintarkastuksen osa-alueeksi, hallinto ei ole käytännössä erillinen toiminto kirjanpidon ja tilinpäätöksen tarkastamisesta. (Aho, Vänskä, 1996, 71-72)

Tilintarkastusprosessi alkaa suunnitteluvaiheella, johon sisältyy erilaisten alustavien toimenpiteiden suorittaminen (muun muassa eettisten vaatimusten täyttymisen arviointi ja käsityksen muodostaminen toimeksiannon ehdoista), toimeksiantajaan perehtyminen sekä tilintarkastuksen kokonaisstrategian ja tilintarkastussuunnitelman luominen. Tällaisen tutustumisvaiheen myötä on mutkattomampaa tunnistaa sellaiset keskeiset tapahtumat ja toiminnot, joilla voi olla merkittävä osa tarkistettavassa tilinpäätöksessä. Tilintarkastuksen laajuus ja sisältö eivät noudata mitään kaavaa, vaan

tilintarkastaja harkitsee tapauskohtaisesti tarkastuksen laajuuden ja sisällön. Tähän vaikuttaa yrityksen taloudellinen asema yleisesti, mahdolliset uhkaavat riskit, tilinpäätöksen ja siihen liittyvän materiaalin selkeys ja laatu sekä tarkastuskohteen yhtiökouksen tai muun toimielimen antamat erityiset ohjeet. Oleellisuus ja suhteellinen riski ohjaavat tilintarkastuksen laajuuden ja sisällön määrittämistä eli tarkastuksessa pääpaino on niillä kohteilla, jotka ovat rahamäärällisesti suuria tai niihin sisältyy merkittävä riski virheestä. Tehdyn suunnitelman pohjalta suoritetaan tarkastus, jonka tuloksista tehdään johtopäätökset ja laaditaan vaaditut raportit. Yleensä varsinaisen tilintarkastuksen lisäksi testataan laskentatoimen ja sisäisen kontrollin toimivuutta jo tilikauden aikana, mikä taas vaikuttaa suoritettavan tilintarkastuksen laajuuden ja sisällön määräytymiseen. (Horsmanheimo, Steiner 2008, 219, 228; KHT-yhdistys, 1991, 11, 16)

2.3 Tavoitteet

Tilintarkastuksen tavoitteena voidaan pitää sitä, että tilintarkastaja tarkastaa hyvää tilintarkastustapaa noudattaen tilikauden kirjanpidon, tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen sekä hallinnon ja tekee tämän perusteella tilintarkastuslain 14 §:n mukaisen tilinpäätösmerkinnän. Tilinpäätösmerkinnällä tilintarkastaja todentaa sen, että tilintarkastus on suoritettu, tarkastuksen kohteena on ollut kyseinen tilinpäätös ja toimintakertomus sekä sen, että tilintarkastuskertomus on annettu. (Horsmanheimo, Steiner, 2008, 327) Niin omistajien kuin sidosryhmienkin hyödyntämä tilintarkastuskertomus on tarkastuksesta laadittu yhteenveto, josta ilmenee, että siinä ei ole havaittu mitään poikkeuksellista (Horsmanheimo, 1998, 41, 44).

KHT-yhdistys on kiteyttänyt tilintarkastuksen tavoitteen seuraavasti: *”Suomessa tilintarkastuksen tavoitteena on, että tilintarkastaja voi antaa lausunnon siitä, onko tilinpäätös (ja toimintakertomus sekä muut lain mukaan tilinpäätökseen liitettäväksi ja tilintarkastuksen piiriin luettavat asiakirjat) kaikilta olennaisilta osin laadittu voimassa olevien säännösten mukaisesti ja siitä, antaako tilinpäätös (ja toimintakertomus) kirjanpitolaissa tarkoitetulla tavalla oikeat ja riittävät tiedot tarkastuskohteen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta (oikea ja riittävä kuva). Tilintarkastajan tulee suorittaa myös hallinnon tarkastus ja antaa lausunto siitä.*

Hallinnon tarkastuksen tavoitteena on selvittää vastuuvollisten toiminnan lainmukaisuutta ko. yhteisölainsäädännön säännösten perusteella.” (KHT-yhdistys, 2007, 296)

Määritelmässä viitataan voimassa oleviin säädöksiin, joilla tarkoitetaan Suomessa kirjanpito- ja yhteisölakien lisäksi viranomaismääräyksiä, kirjanpitolautakunnan ohjeita sekä hyvää kirjanpitotapaa. (Riistama, 2006b, 23)

KHT-yhdistyksen edellä mainitun tavoitteen saavuttamiseksi voidaan Riistaman mukaan tarvittavat toimenpiteet jakaa seuraavasti:

1. Tilintarkastajan tulee varmistua siitä, että tilinpäätöstiedot pohjautuvat kirjanpitoon.
2. Tilintarkastaja tarkastaa, että tilinpäätös täyttää sen esittämistavalle ja asiajärjestykselle asetetut vaatimukset, kuten esimerkiksi kirjanpitolaissa ja osakeyhtiölaissa on säädetty.
3. Tarkastuksessa tulee varmistua siitä, että tilinpäätös ja toimintakertomus antavat toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta oikean ja riittävän kuvan kirjanpitolain mukaisesti. Tämä edellytys on vaativa, sillä tilinpäätökseen sisältyy aina eriä, joiden määrittäminen ei ole yksiselitteistä.
4. Huomiota tilintarkastajan tulee kiinnittää lisäksi toiminnan jatkuvuuden edellytyksiin eli siihen, että tulevaisuudessa ei ole vaaraa taloudellisista vaikeuksista.

(Riistama, 2006b, 23)

2.4 Odotuskuilu

Laki määrittelee tilintarkastajan roolin selvästi. Lain perusteella tilintarkastajan tulee hankkia kohtuullinen varmuus siitä, että tilinpäätökseen ei sisälly olennaisia virheitä. Tästä huolimatta sidosryhmät eivät aina miellä normaalia lakisääteistä tilintarkastusta samoin kuin tilintarkastaja, vaan tilintarkastukselta odotetaan enemmän kuin mitä laki vaatii tai mihin laki antaa mahdollisuuden. Siten tilintarkastajan on otettava huomioon lakiin perustuvan tarkastus- ja valvontatehtävän lisäksi esimerkiksi viranomaisten, rahoittajien, sijoittajien sekä alihankkijoiden tiedontarpeet. Odotukset ääripäiden

välillä voivat olla tapauksesta riippuen hyvinkin erilaisia, jonka myötä odotuskuilu tilintarkastuksessa on suuri. (Horsmanheimo, 1998, 38; Saarinen, 2005, 4-5)

Tilintarkastajan tehtävä mielletään usein virheellisesti virheiden ja väärinkäytösten etsimiseksi (Saarinen, 2005, 4). Vain siinä tapauksessa, että tarkastuksen myötä esiintyy jotain väärinkäytökseen viittaavaa, on tarkastusta jatkettava siltä osin todellisen tilan selvittämiseksi (Koskinen, 1999, 7). Tällaiset uskomukset väärinkäytösten etsimisestä tai esimerkiksi johdon toiminnan tehokkuuden valvomisesta ja arvioimisesta ovat haitallisia useammalle taholle. Väärinymmärryksiin pohjautuvat odotukset ovat vahingollisia ensinnäkin sidosryhmille, jotka hyödyntävät tilinpäätösinformaatiota ja tilintarkastuskertomusta, mutta toisaalta myös tilintarkastajien ammattikunta saattaa kärsiä luottamuksen ja uskottavuuden puutteesta odotusten pettämisten vuoksi. (Dunn, 1996, 48)

Odotuskuilun olemassaolon osoittavia empiirisiä tutkimuksia on useita, joiden tulokset ovat samansuuntaisia. Humphrey ym. (1993, 395-411) tutki odotuskuilua vertailemalla tilintarkastajien, yritysten talousjohtajien, sijoitusasiantuntijoiden, pankkien toimihenkilöiden sekä journalistien näkemyksiä koskien tilintarkastajien roolia, tilintarkastuksen sääntelyä sekä päätöksiä, joita tilintarkastajat voivat tehdä. Tulos osoitti odotuskuilun olemassaolon nimenomaan tilintarkastuksen tarkoituksen sekä tarkastuksen suorittamisen osalta. Tämän tutkimuksen mukaan kriittisiksi odotuskuilun tekijöiksi muodostuivat tilintarkastajan rooli väärinkäytösten paljastajana, vastuu sidosryhmiä kohtaan, taseen arvostuskysymykset, tilintarkastajan riippumattomuus sekä tilintarkastuksen suorittaminen. (Koh, Woo, 1998, 148-149)

Viitanen (1995, 177-179) tutki odotuskuilun merkitystä Suomessa. Hän jakoi tutkimuksessaan odotuskuilun tekijät viiteen osa-alueeseen: (1) tilintarkastusinstituutio ja tilintarkastajan rooli, (2) vastuu väärinkäytöksistä, (3) vaikeaselkoinen ja suppea raportointi, (4) lisätehtävät, muun muassa neuvonta- ja konsultointipalvelut sekä (5) tarkastuksen laajuus ja sisältö. Tutkimus osoitti näkemuserot tilintarkastajien ja sidosryhmien välillä varsin huomattavaksi kaikilla osa-alueilla, jonka perusteella voidaan todeta, että Suomessakin on tilintarkastusalalla merkittävä odotuskuilu.

Odotuskuilun merkitystä Suomessa on tutkinut myös Satopää (2003, 107-108) haastatteleamalla joukkoa KHT-tilintarkastajia. Tutkimustulokset osoittivat, että suurin osa tilintarkastajista koki, että odotuskuilu ei tavallisesti juuri koske heitä tilintarkastustyötä suorittaessa, sillä kaikki huomio kohdistuu laissa tarkoitetun tilintarkastustyön suorittamiseen. Muutamat tilintarkastajat mainitsivat huomioivansa rahoittajan ja verottajan odotuksia. Satopään teettämä tutkimus eroaa edellä esitettyyn Viitanen tutkimukseen lähinnä siinä, että Viitanen asetti tutkimuksessaan sidosryhmien näkemykset vastakkain tilintarkastajien näkemysten kanssa, kun Satopää haastatteli pelkästään tilintarkastajia. Viitanen tutkimustulokset viittasivat merkittävän odotuskuilun olemassaoloon Suomessa ja Satopään tutkimus kuvasi tilintarkastajien suhtautumista odotuskuiluun ja kokemuksi siitä.

Tutkimuksen haastateltavilta kysyttäessä odotuskuilusta vastaukset vastasivat pitkälti edellä esitettyjä Satopään tutkimustuloksia. Suurin osa haastateltavista ei kokenut kohdanneensa sidosryhmien odotuksia tilintarkastustyötä suorittaessaan kuin korkeintaan poikkeusluontoisesti. Haastatteluissa korostui odotusten tunnistamisen vaikeus. Eräs haastateltava sanoi olevan vaikeaa ajatella, että sidosryhmillä olisi varsinaisesti erilaisia tarpeita, sillä kaikkien intressissä lienee se, että tilinpäätös on laadittu olennaisilta osiltaan oikein. Yhden esiintyneen näkökulman mukaan odotuskuiluun kuitenkin törmää tilintarkastustyössä. Tällöin sidosryhmät odottavat, että tilintarkastaja esimerkiksi puuttuisi yrityksen operatiivisiin toimiin ja siihen, kuinka ne on hoidettu. Ilmenee myös melko usein, että sidosryhmät odottavat lakisääteiseltä tilintarkastukselta enemmän kuin se todellisuudessa pitää sisällään. Jos sidosryhmät sen sijaan tietävät, mitä lakisääteiseen tilintarkastukseen kuuluu, tällaisia epärealistisia odotuksia ei ole. Silloin kun odotuksia esiintyy, niiden huomioiminen on tärkeää ylittämättä tiettyjä rajoja, joita asettavat lakisääteisen tilintarkastuksen sisältö sekä riippumattomuus- ja vaitiolovelvollisuusasiat. Tämä ilmenee myös siinä, että minkään sidosryhmien etua ei voi lähteä ajamaan. Haastateltavat olivat yhtä mieltä siitä, että jos odotuksia sidosryhmien taholta esiintyy, ne eivät kohdistu erityisesti mihinkään tiettyyn osa-alueeseen, kuten esimerkiksi johonkin tiettyyn omaisuuserään. Kyse on ennenmin kokonaisuuteen kohdistuvista odotuksista eli siitä, että tilinpäätös antaa oikeat ja riittävät tiedot tuloksesta sekä taloudellisesta asemasta.

Odotuskuilua tutkittaessa vuosien saatossa on yritetty löytää syyllisiä sekä syitä odotuskuilun syntymiseen. Sidosryhmiä on kritisoitu siitä, että ne eivät ymmärrä riittävästi tilintarkastusta ja tilintarkastajan roolia, tehtäviä ja vastuuta, minkä vuoksi odotukset ovat epärealistisia. Toisaalta on esitetty tilintarkastajien olevan vastahakoisia vastaamaan sidosryhmien odotuksiin vastuu- ja riskiseikkoihin perustuen. Useimmiten on kuitenkin päädytty siihen, että vikaa on molemmissa osapuolissa, jonka totesi myös Porter (1993, 51-57) tutkimuksessaan. (Viitanen, 1995, 175)

Jatkuvasti kasvavan odotuskuilun pienentämiseksi on haettu vastauksia niin tilintarkastusalalla kuin tutkijoidenkin keskuudessa. Tutkimukset ovat osoittaneet, että käsitykset tilintarkastuksesta muuttuvat huomattavasti laajemman ja tarkemman tilintarkastuskertomuksen myötä, joka lisää ymmärrystä tilintarkastuksen luonteesta, laajuudesta ja tarkoituksesta. Toiset tutkimukset taas osoittavat yleisesti tiedon lisäämisen pienentävän odotuskuilua, mikä on mahdollista viestimällä tilintarkastuksesta ja sen rajoituksista mahdollisimman paljon, informoimalla esimerkiksi riittävästi asiakkaita. Toiset tutkimukset tarkastelevat odotuskuilun pienentämistä toiselta suunnalta. Näiden mukaan odotuksiin vastattaisiin paremmin esimerkiksi laajentamalla tilintarkastajan vastuuta ja roolia. Odotuskuilun pienentäminen on siten mahdollista kahdesta suunnasta. Sidosryhmien odotusten korjaaminen on toinen osatekijä, jonka ohella on myös hyvä tarkastella tilintarkastajien toimintaa ja mahdollista puutteellisuutta. (Koh, Woo, 1998, 150-151)

Toisenlaisen näkemyksen odotuskuilun eliminoimiseen tuo tutkimus, jossa Sikka ym. (1998, 299, 319) toteaa odotuskuilun pienentämisen olevan mahdotonta. Tilintarkastus ja sen tavoitteet rakentuvat ajan kuluessa olosuhteiden muuttuessa niin yhteiskunnallisesta, taloudellisesta kuin poliittisestakin näkökulmasta. Sidosryhmien ja niiden käsitysten sekä odotusten erilaisuus tekee väistämättömäksi sen, että tilintarkastuksen merkitys on kiistanalainen ja muuttuva, jonka myötä odotuskuilua ei voi pienentää. Tilintarkastajien tulee pyrkiä ottamaan huomioon sidosryhmien odotukset säilyttääkseen luottamuksen ja uskottavuuden, joka on vaarassa kärsiä odotuskuilun vuoksi. Siten voidaan todeta, että odotuskuilua ei ehkä voida pienentää, mutta sen olemassaolo on hyvä tiedostaa.

3 VAIHTO-OMAISUUS

3.1 Vaihto-omaisuudesta yleisesti

Kirjanpitolain (1336/1997) neljännen luvun 4 § määrittelee vaihto-omaisuuden seuraavalla tavalla: *”Vaihto-omaisuutta ovat sellaisinaan tai jalostettuina luovutettaviksi tai kulutettavaksi tarkoitetut hyödykkeet.”*

Laki elinkeinotulon verottamisesta (360/1968) ilmaisee 10 §: ssä saman määritelmän hieman täsmällisemmin: *”Vaihto-omaisuutta ovat elinkeinotoiminnassa sellaisinaan tai jalostettuina luovutettavaksi tarkoitetut kauppatavarat, raaka-aineet, puolivalmisteet ja muut hyödykkeet sekä elinkeinotoiminnassa kulutettaviksi tarkoitetut poltto- ja voiteluaineet ja muut tarvikkeet.”*

Käytännössä tyypillistä vaihto-omaisuutta on vähittäis- ja tukkukaupan myytäväksi tarkoitetut kauppatavarat sekä teollisuusyrityksen valmiit tuotteet, raaka- ja tarveaineet sekä puolivalmisteet. Raaka-aineet ja puolivalmisteet sisältyvät joko kokonaan tai osittain valmiiseen tuotteeseen. Vaihto-omaisuuteen lasketaan kuuluvan myös sellaiset apuaineet, joita ei sinänsä sisälly valmiiseen tuotteeseen, mutta niitä tarvitaan tuotteen valmistusprosessissa. (Ikkala ym, 1991, 184,186)

Korkeimmassa hallinto-oikeudessa on aika ajoin käsitelty oikeustapauksia koskien vaihto-omaisuuteen kuuluvia hyödykkeitä käyttö- ja vaihto-omaisuuden tulkinnan näkökulmasta. Esimerkkeinä eräänlaisista rajatapauksista voidaan nostaa esille vaihto-omaisuudeksi luettavat minkkitarhojen minkit, myytäväksi tarkoitetut arvopaperit sekä kiinteistöjen ostoa ja myyntiä harjoittavan yrittäjän myytäväksi tarkoitetut kiinteistöt. Vaihto-omaisuutta ovat niin ikään ostajalle lopullisesti päätyvät tuotteen pakkaustarvikkeet ja valmistusprosessissa syntyneet myytävät sivutuotteet tai jätteet. Lisäksi kaikki yhdellä kertaa erikseen luovutettavat työsuoritukset kuten arkkitehtitoimiston suunnittelutehtävät ovat luettavissa vaihto-omaisuuteen. Mahdollista on myös vaihto-omaisuuden käyttäminen väliaikaisesti muuhun tarkoitukseen ilman, että sen katsottaisi muuttuvan muuksi omaisuudeksi. (Ikkala ym, 1991, 184-187)

Kirjanpitoasetuksen 6 §:ssä säädetyn tasekaavan mukaisesti vaihto-omaisuus sijaitsee taseen vaihtuvien vastaavien ryhmässä ensimmäisenä alaryhmänä. Vaihto-omaisuus jaetaan edelleen eriin

- Aineet ja tarvikkeet – tuotteiden ja tavaroiden valmistamiseen käytetyt raaka- sekä tarveaineet
- Keskeneräiset tuotteet – valmistustoimintaa harjoittavan yrityksen keskeneräiset tuotteet, niin aineelliset kuin aineettomatkin hyödykkeet
- Valmiit tuotteet/tavarat – valmistustoimintaa harjoittavan yrityksen valmiit tuotteet/ulkopuolisilta ostetut tavarat, jotka myydään sellaisenaan
- Ennakkomaksut – ennen hyödykkeen toimittamista maksettu kauppahinta (ovat luonteeltaan saamisia, eivätkä niihin päde samat arvostus- ja jaksotusmääräykset kuin muuhun vaihto-omaisuuteen)
- Muu vaihto-omaisuus – esimerkiksi suunnittelutyöt, arvopaperit, kiinteistöt sekä muut sellaiset hyödykkeet, jotka eivät sisälly edellä oleviin eriin

Vaihto-omaisuuden keskimääräistä osuutta yritysten toiminnasta kuvaavat Tilastokeskuksen säännöllisesti tilastoimat tilinpäätöstiedot, joista on alla olevaan taulukkoon poimittu kaupan ja tehdasteollisuuden toimialoja koskevat vuoden 2006 liikevaihdot ja taseen loppusummat sekä laskettu vaihto-omaisuuden suhde kyseisiin eriin nähden. (Tilastokeskus, 2008)

Taulukko 1. Vaihto-omaisuuden suhteelliset osuudet

	Kauppa (1000 €)	Teollisuus (1000 €)
Vaihto-omaisuus	10 819 126	12 611 794
Liikevaihto	108 689 540	140 422 555
Taseen loppusumma	50 516 924	175 257 519
Vaihto-omaisuus/taseen loppusumma	21,4 %	7,2 %
Vaihto-omaisuus/liikevaihto	10,0 %	9,0 %

Näitä keskimääräisiä lukuja tarkastellessa on kuitenkin tärkeää huomata, että vaihto-omaisuus on usein yritysten taseessa olennainen varallisuuserä. Esimerkiksi kauppaliikkeen vaihto-omaisuus voi olla jopa 70-80 % taseen loppusummasta

(Rekola-Nieminen, Salmi, 2004, 31). Vaihto-omaisuuden määrän ollessa suuri sillä on olennainen merkitys yrityksen toiminnassa sekä toimintaa kuvaavassa tilinpäätöksessä. Tämän vuoksi se on keskeinen osa-alue myös tilintarkastuksen näkökulmasta.

Taseen vaihto-omaisuutta eli varastoja pidetään luonnollisena osana liiketoimintaa. Vaihto-omaisuuden varastoiminen on vanhastaan koettu myönteiseksi. Varastoimisen perinne elää edelleen, vaikka nykyajan moderni liikkeenjohtotapa onkin jo pitkään kyseenalaistanut varastoinnin järkevyyttä. (Sakki, 1999, 83, 85) Ihanteellisessa tapauksessa yrityksessä ei olisi vaihto-omaisuusvarastoja, jolloin varastoihin sitoutunut pääoma saataisiin tuottavaan toimintaan. Käytännössä valvonta-, seuranta-, odotus- ja puutekustannukset nousisivat kuitenkin varastointikustannuksia suuremmiksi. Sinänsä varastot eivät tuota mitään, mutta niiden puutteellisuus eli liian pienet varastot saattaisivat häiritä toimintaa ja asiakaspalvelua. Toisaalta liian suuret varastot aiheuttavat esimerkiksi tarpeetonta pääoman sitomista, korkeita vakuutuksia, tilojen puutetta, epäkuranttia tavaraa sekä muita tappioita. Varastoja pidetään, jotta toiminta olisi taloudellisesti optimaalista. Vaihto-omaisuus on keino vaikuttaa yrityksen voiton tuottamiseen ja taloudelliseen toimintakykyyn kannattavuuden, maksukyvyn sekä vakavaraisuuden kautta. Vaihto-omaisuudella on suuri vaikutus kannattavuuteen, sillä sen osuus yrityksen pääomasta sekä siihen liittyvät kustannukset ovat usein merkittäviä. Lyhyen tähtäimen maksuvalmius paranee vaihto-omaisuuden myynnin myötä ja toisaalta vakavaraisuuteen vaihto-omaisuus vaikuttaa epäsuorasti kannattavuuden kautta. (Hakonen, 1992, 6-7; Kirmanen, 1984, 4)

Varastoon sidotun pääoman tuoton tehokkuutta voidaan tarkastella varaston kiertonopeudella, jolla on merkitystä esimerkiksi epäkurantin tavaran havaitsemisessa. (Sakki, 1999, 95)

Varaston
kiertonopeus:

$$\frac{\text{vuoden myynti hankintahinnoin}}{\text{varastojen keskiarvo hankintahinnoin}}$$

Valmistettujen tuotteiden
kiertonopeus:

$$\frac{\text{valmistuksen arvo vuodessa}}{\text{varastojen arvo}}$$

Kirmasen (1984, 35-36) mukaan vaihto-omaisuuden kiertoon vaikuttavia tekijöitä ovat toiminnan monimutkaisuus, toiminnan epävarmuus, aika- ja tilatekijät, varastoinnin

aiheuttamat kustannukset sekä toiminnan tehokkuus. Kiertonopeuteen vaikuttaa myös suhdannetilanne. Noususuhdanteen alkaessa varastot usein pienenevät ennen kuin tuotanto ehtii mukaan. Noususuhdanteen aikana varastot ovat silti suuret, joka johtuu siitä, että (1) toimittajien vaatimat ajat ovat taipuvaisia kasvamaan noususuhdanteessa, jolloin vaaditaan suurempia raaka-aineiden varmuusvarastoja, (2) korkeasuhdanteisiin liittyy tavallisesti inflaatiosuuntaus sekä (3) yleisen optimistisen asenteen vuoksi noususuhdanteessa varaston valvontaan kiinnitetään huomiota vähemmän.

3.2 Vaihto-omaisuus osana lakisääteistä tilintarkastusta

Tilinpäätöstä laadittaessa tulee kirjanpitovelvollisen ottaa kantaa siihen, mihin arvoon yrityksen vaihto-omaisuus merkitään taseeseen. Mahdolliset virheet vaihto-omaisuuden tilinpäätöskäsittelyssä voivat vaikuttaa olennaisesti siihen, miltä vaihto-omaisuuden käsittelystä riippuvat tuloslaskelman erät saavat tuloksen näyttämään ja toisaalta miltä yrityksen varallisuusasema näyttää taseessa. Esimerkiksi 10 %:n virhe hankintamenon määrittelyssä vaikuttaa olennaisesti koko tilinpäätökseen (Rekola-Nieminen, Salmi, 2004, 31). Tilintarkastajat kokevatkin vaihto-omaisuuden usein keskeiseksi osa-alueeksi lakisääteisessä tilintarkastuksessa. Vaihto-omaisuuden tarkastamisessa tilintarkastaja kiinnittää huomiota arvostamis- ja jaksottamisseikkoihin, joiden taustalla vaikuttavat erityisesti vaihto-omaisuuden määrä ja toisaalta hinta eli hankintameno. (Paloniemi, Terho, 2005, 56; Riistama, 1999, 189)

Vahteran (1986, 108, 346-347) mukaan vaihto-omaisuuden arvostaminen oikein on tilinpäätöksen vaikein ja työläin kohta. Vaihto-omaisuuden tarkastamiseen tulisi Vahteran mukaan käyttää jopa puolet käytettävissä olevasta tarkastusajasta, sillä se on tilinpäätöksen oikeellisuuden kannalta merkittävin virhelähde. Myös Hakonen ym. (1992, 59-60) tutki vaihto-omaisuuden merkitystä tilintarkastuksessa. Teetetyn kyselytutkimuksen mukaan 44 % haastatelluista tilintarkastajista vastasi vaihto-omaisuudella olevan melko suuri merkitys osana tilintarkastusta ja 51 % vastasi merkityksen olevan erittäin suuri.

Tutkimusta varten suoritetuissa haastatteluissa tilintarkastajat korostivat sitä, että yritykset ovat erilaisia ja vaihto-omaisuuden määrä vaihtelee. Vaihto-omaisuutta voi olla nollassa aina 90 prosenttiin. Siten lakisääteisen tilintarkastustyön suorittaminen, sen työläys sekä vaihto-omaisuuden merkitys osana tarkastusta riippuu tarkastuskohteesta. Pääosin vaihto-omaisuus koettiin kuitenkin keskeiseksi. Täysin poikkeuksetta vaihto-omaisuutta ei koettu kovin olennaiseksi juuri siitä syystä, että tarkastettavien yritysten vaihto-omaisuus on ollut pieni. Toiset haastateltavat kokivat vaihto-omaisuuden yhdeksi työläimmistä ja haastavimmista tarkastusalueista vaihto-omaisuuden määrän ollessa olennainen. Tarkastamisen työläys riippuu vaihto-omaisuuden määrän lisäksi myös esimerkiksi siitä, osallistutaanko fyysisesti inventointiin. Haastatteluissa tuotiin esille muun ohella myös asiakkaan näkökulma. Asiakkailla inventointi ja keskeneräisten töiden määrittely voi olla hankalaa, eikä vaihto-omaisuuden oikean arvon määrittelyn merkitystä aina mielletä riittävän hyvin.

Haastatteluissa kysyttiin vaihto-omaisuuden merkityksestä suhteessa muuhun tarkastustyöhön. Vaihto-omaisuuden määrästä ja työläydestä riippuen vaihto-omaisuuden osuus tarkastuksesta osoittautui yhden näkökulman mukaan useimmiten hyvin merkittäväksi. Eräs haastateltava sanoi vaihto-omaisuuden osuuden olevan normaalisti ehkä 20 % suhteessa muuhun tarkastustyöhön, mutta tapauksesta riippuen osuus voi olla myös 50 %:kin. Pienemmän yrityksen ja pienemmän vaihto-omaisuuden näkökulmasta arvioitiin vaihto-omaisuuden tarkastusosuudeksi 10 %, sillä tarkastukseen sisältyy lisäksi monia muitakin tärkeitä osa-alueita. Esille tuotiin myös ajan käytön myötä kasvavat tilintarkastuskustannukset, joiden vuoksi ei aikaa voi ylettömästi käyttää vaihto-omaisuuden tarkastukseen, sillä asiakas ei ole välttämättä halukas maksamaan siitä. Haastattelujen pohjalta voidaan todeta, että aikaa käytetään enemmän, jos vaihto-omaisuuden määrä on suuri tai jos lähempi tarkastelu muuten näyttää tarpeelliselta. Jos sillä sen sijaan ei ole olennaista merkitystä, on vaihto-omaisuuden tarkastaminen suhteellisen nopeaa.

Tavoitteena vaihto-omaisuuden tarkastamisessa on varmistua sen fyysisestä olemassaolosta ja oikeasta arvostamisesta. Keskeistä on, että tilinpäätöksessä ilmoitettu vaihto-omaisuus on yhtiön omaisuutta ja fyysisesti olemassa ja toisaalta, että kaikki vaihto-omaisuus sisältyy myös tilinpäätökseen. Tilinpäätösarvon osalta olennaista on varmistua siitä, että vaihto-omaisuus on käyttö- ja myyntikelpoista, hinnoittelu on

tehty oikein, erät on eritelty asiaankuuluvasti ja että jaksottaminen on tehty oikein. (Hakonen, 1992, 37)

Tilintarkastajan tulee vakuuttua siitä, että taseen esittämä vaihto-omaisuus on olennaisilta osiltaan oikein (Kokkonen, 1994, 35). Vaihto-omaisuuden tarkastamisessa voidaan toteuttaa esimerkiksi seuraavanlaisia KHT-yhdistyksen listaamia toimenpiteitä tilintarkastajan harkinnan mukaan:

- vaihto-omaisuusluetteloiden ja inventoinnin tarkastelu: täsmääkö loppusumma pääkirjaan, perustuuko luettelo inventointiin, kuinka inventointi tai muu varaston määrän todentaminen on suoritettu, viimeisimmässä inventoinnissa esiintyneet erot
- katkon oikeellisuuden varmistamisen tiedusteleminen
- arvostusperusteiden ja sisäisten katteiden eliminoinnin tiedusteleminen: kuinka hankintameno on määritelty
- arvostusmenetelmien yhdenmukaisen soveltamisen harkinta: onko esimerkiksi työ- ja materiaalikustannukset otettu huomioon johdonmukaisesti
- vaihto-omaisuuden vertaileminen edellisiin tilikausiin: löytyykö vaihto-omaisuuden suuruuksista merkittäviä vaihteluja
- varaston kiertonopeuksien vertaileminen tilikausien välillä
- epäkurantin vaihto-omaisuuden tunnistamisen ja valvonnan tiedusteleminen
- kaupintavarastojen olemassaolon tiedusteleminen: sisältyvätkö kaupintavarastot vaihto-omaisuuteen
- vaihto-omaisuuden panttaamisen, muualla varastoimisen ja kaupintavarastoon antamisen tiedusteleminen: onko tapahtumat käsitelty oikein

(KHT-yhdistys, 2007, 793)

Vaihto-omaisuuden tarkastuksessa voidaan tarkastella varaston muutosta ja loppuvaraston suuruutta keskimääräisten myyntikatteiden avulla. Vaihto-omaisuuden tarkastuksessa voidaan käyttää myös analyyttisiä menetelmiä (Satopää, 2007). Analyytisillä menetelmillä ja tarkastuksella tarkoitetaan merkittävien suhdelukujen ja kehityssuuntien analysointia eli selvitetään vaihtelujen syyt ja yhteydet, jotka ovat epäjohdonmukaisia tai poikkeavia. (KHT-yhdistys, 2007, 528)

Haastateltavilta kysyttiin, kuinka vaihto-omaisuuden tarkastaminen eroaa muusta tarkastustyöstä. Yhden näkökulman mukaan vaihto-omaisuuden tarkastamisen tekee erilaiseksi se, että sen tarkastamisessa tulisi olla läsnä juuri tilinpäätöshetkellä. Kaikkea muuta tarkastustyötä voi tehdä tilinpäätöspäivän jälkeen. Toisen näkökulman muodostivat vaihto-omaisuuden tarkastamiseen liittyvät epävarmuustekijät, erityisesti kun ei olla tilinpäätöshetkellä vaihto-omaisuutta fyysisesti tarkastamassa. Tarkastaminen on näistä epävarmuustekijöistä johtuen hankalampaa verrattuna moniin muihin tarkastuskohteisiin, joiden taustalla saattaa olla yleensä selkeät perusteet. Kun ei itse olla läsnä tilinpäätöshetkellä, on todella hankalaa ja haastavaa selvittää tilinpäätöspäivän tilanne. Keskeisiksi seikoiksi koettiin vaihto-omaisuuden tarkastamisessa jo edellä mainitut fyysinen olemassaolo, oikea arvostaminen sekä ostojen ja myynnin katkon tarkastaminen. Tärkeää on kiinnittää huomiota erityisesti keskeneräisten töiden hinnoitteluun sekä epäkuranttiuteen.

4 VAIHTO-OMAISUUDEN ARVOSTAMINEN JA JAKSOTTAMINEN

4.1 Vaihto-omaisuuden määrän selvittäminen

Tilikauden päättyessä on selvitettävä inventoimalla kuinka paljon vaihto-omaisuutta on myymättä. Inventoinnin tavoitteena on selvittää jäljellä olevan vaihto-omaisuuden määrän lisäksi sen käyttö- ja myyntikelpoisuus sekä varmistua myynti- ja ostotapah- tumien oikeasta jaksottamisesta (Fredriksson ym, 2005, 264). Työläänä pidetty vaihto-omaisuuden fyysinen inventointi tulee suorittaa vähintään kerran tilikauden aikana. Tämä suoritetaan usein tilikauden päättyessä. Tällöin tilikauden viimeisenä päivänä tulee vaihto-omaisuus laskea tai mitata ja merkitä sen määrä inventointiluetteloon. Inventointi voidaan toteuttaa myös tilikauden aikana jatkuvana inventointina, jolloin tilikauden aikana tehdään inventointia jatkuvasti ja sen tuloksia verrataan varastokir- janpitoon. Juoksevan inventoinnin tapauksessa tilikauden viimeisenä päivänä ei vält- tämättä tarvitse tehdä erikseen tilikauden vaihteen inventointia, mutta kirjanpidon vaihto-omaisuus tulee täsmäyttää varastokirjanpitoon. Keskenäisten töiden valmis- tusaste tulee määrittää mahdollisimman tarkasti, joskin tilintarkastaja joutuu tällaisten hankkeiden osalta tukeutumaan johdon laskelmiin ja perusteluihin. (Mäkinen, 2002, 37; Riistama, 1999, 190)

Inventoinnin osoittama vaihto-omaisuuden määrä kirjataan taseen vaihto- omaisuuteen ja siinä tapahtunut muutos varaston muutoksena varaston lisäykseksi tai vähennykseksi tuloslaskelmaan. Tuloslaskelmakaavan mukaisesti varaston muu- toserät esiintyvät valmiiden ja keskenäisten tuotteiden varastojen muutoksena sekä aineiden, tarvikkeiden ja tavaroiden varaston muutoksena. (Mäkinen, 2002, 37)

Tilintarkastajan läsnäoloa inventoinnissa ei ole käytännössä pidetty Suomessa välttämättömänä, mutta tilintarkastussuosituksen numero 501 mukaan vaihto- omaisuuden määrän ollessa olennainen tilintarkastajan tulisi olla läsnä inventoinnissa hankkimassa tilintarkastusevidenssiä (eli kaikkea sitä tietoa, jota tilintarkastaja tarvitsee tehdäkseen tarkastuksesta tilintarkastuslausunnon perustana olevat johtopäätökset) omaisuuden olemassaolosta ja kunnosta havainnoimalla laskennan suorittamista ja tekemällä pistokokeita. Jos läsnäolo ei ole mahdollista tai tarkoi- tuksenmukaista, tilintarkastajan tulee tehdä pistokokeita ja tarkastaa inventoinnin ja

tilinpäätöspäivän välisiä tapahtumia. Pistokokein testataan inventoinnin täydellisyyttä ja oikeellisuutta valitsemalla inventoinnin perusteella laadituista varastoluetteloista eritä ja vertaamalla niitä varastoon ja toisaalta tarkastamalla, että varastosta on viety erät luetteluihin oikean määräisinä. Lisäksi tilintarkastajan tulee huomioida katkon järjestelyt. Satopään (2007) teettämän tutkimuksen mukaan vaihto-omaisuus on pienyrityksissä harvoin niin merkittävä, että tilintarkastajan tulisi suorittaa erityisiä inventointikäyntejä. (KHT-yhdistys, 2007, 221, 509-511)

Inventoinnin oikeellisuutta tarkastettaessa täydellisen varmuuden voi saavuttaa vain tarkastamalla koko inventoinnin. Tämä ei yleensä kuitenkaan tule kysymykseen, joten käytännössä oikeellisuutta tarkastetaan usein pistokokein. Pistokokeissa voidaan hyödyntää esimerkiksi satunnaisotantaa, jonka avulla tilintarkastaja saa hankittua riittävästi tilintarkastusevidenssiä oikeellisuuden varmistamiseksi. Tällöin otannassa valitaan inventointiluettelosta satunnaisesti otos, jonka perusteella tehdään johtopäätökset koko inventointia koskien. Harkintaa tulee kuitenkin käyttää, sillä saatu tulos pätee vain tietyllä todennäköisyydellä. Otos kerätään usein myös harkinnanvaraisesti, jolloin inventointilistasta poimitaan esimerkiksi euromääräisesti olennaisimmat kohdat. Keskeistä pistokokeissa on tuloksen pätemisen luotettavuus, jonka saavuttamiseksi tilintarkastajan tulee määrittää, minkälainen otos on tarkoituksenmukaista kerätä. (Riistama, 1999, 190, 315-316)

Haastatteluissa kysyttiin varaston koon arvioimisesta sekä inventoinnin oikeellisuuden varmistamisesta. Haastateltavat mainitsivat vaihto-omaisuuden määrän arviointiin liittyen varaston tasearvon kehityksen, kiertonopeuden sekä myyntikatteen kehityksen, jotka kertovat mahdollisista suurista poikkeamista eli siitä, onko varasto kasvanut liikaa tai arvo pudonnut huomattavasti. Yksityiskohtaisemmin paneudutaan jos vaihto-omaisuuteen sisältyy pilaantuvaa tai muuten herkkää tavaraa eli on riski tavarankin epäkuranttiudesta. Inventoinnin oikeellisuutta koskien keskeiseksi seikaksi nousi tilintarkastajan fyysinen läsnäolo inventoinnissa, jonka suhteen esiintyi erilaisia näkemyksiä. Osa haastateltavista ei ollut koskaan ollut inventoinnissa mukana, johtuen vaihto-omaisuuden määrän pienestä koosta. Toiset haastateltavat eivät kokeneet kaikkiin inventointeihin osallistumista mahdollisena esimerkiksi tiukkojen aikataulujen vuoksi, mutta läsnäolo saattaisi olla tarpeellista tietyissä tapauksissa, muun muassa autokaupan inventaarissa. Muissa vastauksissa korostui niin ikään inventoinnissa

läsnäolon merkitys siinä tapauksessa, että vaihto-omaisuus edustaa merkittävää suuruusluokkaa tai riskiä. Inventointia itsessään pidettiin tärkeänä. Oikeellisuuden varmistamisessa mainittiin läsnäolo inventoinnissa sekä pistokokeiden tekeminen. Jos ei ole oltu läsnä inventoinnissa, on tehty pistokokeita sekä tarkasteltu tapahtumia kirjanpidossa inventoinnin ja tilinpäätöspäivän välillä. Jos jokin herättää epäilyksen, paneudutaan asiaan syvällisemmin. Edellisten lisäksi mainittiin myös keskusteleminen yritysjohdon tai muiden inventoinnista vastaavien henkilöiden kanssa, erityisesti siinä tapauksessa, kun inventointiin ei ole itse osallistuttu. Useimmiten mahdolliset epäkohdat, virheet tai puutteet tulevat keskustelujen myötä esille. Myös vastuun näkökulma tuotiin esille. Vastuun kannalta inventointi on hankala, sillä siinä joutuu pitkälti luottamaan yrityksen toimiin. Kysyttäessä kohdeyritysten suhtautumista inventointien tarkasteluun mainittiin suhtautumisen olevan tavallisesti hyvää. Erityisesti pienyritykset kaipaavat usein kuitenkin neuvonantoa inventointeihin liittyen. Inventointia ei mielletä aina tärkeäksi eikä siihen haluta käyttää aikaa riittävästi.

4.2 Hankintamenon määrittäminen

Hankintamenon määrittämisestä säädetään kirjanpitolain neljännen luvun 5 §:ssä. Pääsääntönä on hankintamenon määrittäminen hankinnan ja valmistuksen muuttuvien menojen mukaan, mutta kiinteiden menojen määrän ollessa olennainen hankintamenuon nähden on mahdollista lukea myös niiden osuus hankintamenuon. Kirjanpidossa valittu hankintamenon määrittely vaikuttaa suoraan verotukseen, joten verotuksessa menetellään samalla tavalla elinkeinoverolain 14 §:n mukaisesti.

Kirjanpitolautakunta on antanut yleisohjeen kiinteiden menojen lukemisesta hyödykkeen hankintamenuon opastaakseen kirjanpitolain tulkintaa. Kiinteillä menoilla tarkoitetaan tuotannon aineellisista puitteista, organisaation laajuudesta ja ajan kulumisesta riippuvia menoja, jotka eivät muutu välittömästi tuotannon määrän vaihtelun mukaisesti. Käytännössä hankinnan ja valmistuksen kiinteät menot määritellään tapauskohtaisesti, mutta kiinteitä menoja ovat yleisesti esimerkiksi aineiden ja tarvikkeiden hankintatoimen menot, kuljetusmenot, hankinnan ja valmistuksen vakuutusmenot, koneiden ja kaluston kunnossapitomenot ja niin edelleen. Hankintamenuon ei kuitenkaan saa koskaan lukea myynnin, markkinoinnin tai jakelun tai yleishallinnon menoja.

Yleensä ei hyväksytä myöskään tutkimus- eikä kehittämismenoja. Vaihto-omaisuuden osalta ei ole lisäksi koskaan sallittua lukea hankintamenoon vieraan pääoman korkomenoja tai muita rahoitusmenoja. (KILA, 2006)

Olennaisuutta määrittäessä verrataan kiinteiden menojen osuutta muuttuvat menot käsittävään hankintamenoon sekä itse rahamäärien suuruutta. Myös kustannuslaskentajärjestelmällä ja sen täsmällisyydellä on vaikutusta. Kiinteiden menojen mukaan laskemiseksi tulee kirjanpitovelvollisella olla ylipäänsä tuotekohtainen kustannuslaskentajärjestelmä, jonka tulee olla täsmäytettävissä liikekirjanpitoon, eikä siten erillisten kustannustenlaskelmien laatiminen tilinpäätösvaiheessa yleensä riitä. Keskeistä hankintameno määrittelyssä on lisäksi jatkuvuuden periaate eli hankintameno määritetään johdonmukaisesti joko pelkkiin muuttuviin kustannuksiin perustuen tai muuttuviin ja kiinteisiin kustannuksiin perustuen. Menettelyä on kuitenkin mahdollista muuttaa. Esimerkiksi kiinteät kulut voidaan alkaa laskea mukaan hankintameno muuttuvien kustannusten lisäksi, jos arvioidaan, että menettelyn edellytykset täyttyvät myös tulevana tilikausina. (KILA, 2006)

Kirjanpitolautakunta on antanut lausunnon 1993/1222 koskien kiinteiden menojen määrän oleellisuutta suhteessa muuttuviin menoihin. Kyseisessä tapauksessa kiinteiden menojen määrä muuttuvat menot käsittävästä hankintamenosta oli 12 %, mutta suhteellisen osuuden lisäksi Kirjanpitolautakunta otti huomioon rahamäärien suuruudet sekä menojen luonteen. Lausunnon perusta on kirjanpitolain neljännen luvun 5 §:ssä:

Lausuntoa hakenut A Oy on koneiden valmistusta ja huoltoa harjoittava yritys. A Oy tiedusteli Kirjanpitolautakunnalta kiinteiden yleismenojen 53,1 milj.mk olennaisuutta suhteessa muuttuvista kustannuksista muodostuvaan hankintameno 440 milj.mk. Lausunnon mukaan kiinteiden menojen määrä on olennainen hankintameno nähden.

Kirjanpitolain neljännen luvun 5 § säätelee myös vaihto-omaisuuden käyttöjärjestyksestä, joka on olennaista, kun yritys ostaa hyödykkeitä eri ajankohtina eri hintaan. Hankintameno määritetään lähtökohtaisesti käyttäen FIFO-periaatetta (first in – first out) eli hyödykkeet on luovutettu siinä järjestyksessä kuin ne on hankittu tai

päinvastaisesti käyttäen LIFO-periaatetta (last in – first out). Tällaisten hyödykkeiden hankintameno voidaan määrittää myös toteutuneiden hankintamenojen keskiarvon avulla, joka on painotettu vastaavilla hankintamäärillä. Laskenta suoritetaan jokaisen varastoon pano- ja varastosta ottotapahtuman yhteydessä. Kirjanpitovelvollinen voi näyttää myös vaihto-omaisuuden todellisen käyttöjärjestyksen. Pienyritykset käyttävät usein viimeisen hinnan periaatetta, jolloin katsotaan millä hinnalla on ostettu viimeiseksi. Virhe on merkityksettömän pieni ja tarkempi laskenta kasvattaisi kohtuuttomasti kustannuksia. Käytännössä FIFO-periaate on yleisimmin käytetty, sillä verotus sallii vain sen sekä todellisen käyttöjärjestyksen, kuten elinkeinoverolain 14 § säätelee. (Leppiniemi, 1998b, 345; Mäkinen, 2002, 37)

Korkein hallinto-oikeus on käsitellyt päätöksessään 1999/2208 varaston käyttöjärjestystä:

B-konserni oli siirtynyt arvostamaan ostamansa metallit ja metalliraaka-aineet LIFO-periaatteen mukaan. LIFO:n mukaan myyntiä vastaavat kulut määräytyivät varaston määrien muutosten kautta. Verovelvollinen ei ollut näyttänyt, että LIFO-pohjainen arvostusmenetelmä johtaisi siihen, että sillä olevan vaihto-omaisuuden hankintameno vastaisi todellista hankintamenoa verovuoden päättyessä. Varastojen arvostus ei ollut elinkeinoverolain 14 §:n mukaista.

Kun vaihto-omaisuuteen kuuluvat hyödykkeet on ostettu valmiina, hankintameno on hyödykkeestä maksettu arvonlisäveroton hinta. Mukaan luetaan hankintaan liittyvät erillisinä maksetut rahdit, vakuutukset sekä maahantuontiin liittyvät tullimaksut ja huolintamenot. Valmistustoimintaa harjoittavan yrityksen on määritettävä valmistamansa hyödykkeiden hankintameno laskettavat hankinnan ja valmistuksen menot kustannuslaskelmien avulla. Keskenäisten tuotteiden hankintamenot määritellään niin ikään kustannuslaskelmin, sillä tilinpäätökseen tulee selvittää, kuinka paljon keskenäiseen tuotantoon sisältyy muuttuvia menoja kuten esimerkiksi raaka-aineita ja palkkoja. Kustannuslaskennassa määrältään pienissä hankintamenojen osissa on mahdollista käyttää vakioprosentteja, jotka tulee tarkistaa vähintään yhden kerran tilikauden aikana. Esimerkiksi jos tavaroita ostetaan ulkomailta, voidaan käyttää kuljetuksesta aiheutuneiden menojen keskimääräistä prosenttia laskettuna ostohinnosta. (Mäkinen, 2002, 65; Tomperi, 2006, 13-14)

Hankintamenon määrittämisen tarkastamisessa tilintarkastaja selvittää käytetyt arvostusmenetelmät ja pistokokein vertaa ostolaskuja varastoarvoihin. Kustannuslaskelmien lukuja tilintarkastaja vertaa aikaisempiin laskelmiin ja myyntihintoihin, jolloin saatua laskennallista kateprosenttia voidaan verrata tuloslaskennan mukaisiin kateprosentteihin. (Paloniemi, Terho, 2005, 57) Eritoten valmistusyrityksen tapauksessa tilintarkastaja hyödyntää hankintamenon määrittelyn tarkastamisessa tilikauden aikana suoritettua tarkastuksessa kertyneitä havaintoja kustannuslaskennan luotettavuudesta sekä tuotekalkyylien laatimisesta ja rakenteesta. Keskeneneräisten tuotteiden hinnoittelu voi aiheuttaa joskus vaikeuksia. Hinnoittelun onnistuminen riippuu kustannuslaskennan tasosta. (Riistama, 1999, 190)

4.3 Alimman arvon periaate ja epäkuranttius

Tärkeää jäljellä olevan vaihto-omaisuuden arvon määrittämisessä on tilikauden jaksottamiseen liittyvät seikat meno tulon kohdalle -periaatteen mukaan. Tämä jaksottamisen pääsääntö löytyy kirjanpitolain viidennen luvun 1 §:stä ja vastaavasti elinkeinoverolain 28 §:stä. Meno tulon kohdalle -periaatteen mukaan tilikauden tulot kirjataan tuotoiksi ja menot, joista tulo on jo saatu, tulee kirjata kuluiksi tuloslaskelmaan varaston muutoksen kautta. Toisaalta menot, joista odotetaan vielä tuloa, tulee aktiivoida taseeseen vaihto-omaisuuteen odottamaan myynnistä syntyviä tuloja. Jaksottamisessa on tärkeää lisäksi kirjanpitolain toisen luvun 3 §:ssä säädetty suoriteperusteen noudattaminen, jonka mukaan tulo kirjataan suoritteiden luovuttamisen perusteella ja meno tuotannon tekijän vastaanottamisen perusteella. (Riistama, 1999, 166, 176)

Kirjanpitolaki ja elinkeinoverolaki ovat sidoksissa toisiinsa, mikä ilmenee vaihto-omaisuuden kannalta elinkeinoverolain 54 §:ssä. Pykälän mukaan vaihto-omaisuuden hankintameno on vähennettävissä kuluina verotuksessa vain silloin, kun vastaavat kulukirjaukset on tehty kirjanpidossa. Verotettava tulos ja maksettavien verojen määrä luonnollisesti pienenee sitä enemmän, mitä enemmän kirjanpidossa kirjataan vaihto-omaisuuden hankintamenoja kuluiksi. Kuluiksi kirjaamisen myötä taas pienenee niin tuloslaskelman osoittama tulos kuin taseen osoittama varallisuuskin. Säännöksen merkitys onkin juuri siinä, että jos kirjanpidossa ei tarvitsisi tehdä

vastaavia kulukirjauksia, olisi kirjanpitovelvolliselle mahdollista näyttää ja jakaa kirjanpidollista voittoa sekä näyttää pienempää verotettavaa tuloa. (Ikkala ym, 1991, 457)

Kirjanpitolain viidennen luvun 6 § sekä vastaavasti elinkeinoverolain 28 § säättävät tilikauden päättyessä jäljellä olevan vaihto-omaisuuden hankintamenon aktivoimisesta, jossa tulee noudattaa alimman arvon periaatetta hyödykekohtaisesti. Poikkeuksen muodostaa pykälän kolmas momentti, jonka mukaan vaihto-omaisuuden aineisiin ja tarvikkeisiin kuuluvat samanlaiset ja hankintamenoiltaan vähäiset jatkuvasti hankittavat hyödykkeet, joiden määrien ja yhteenlaskettujen hankintamenojen muutokset ovat vähäisiä, saadaan merkitä taseeseen samaan rahamäärään tilikaudesta toiseen. Tätä poikkeusta lukuun ottamatta vaihto-omaisuuden tasearvoksi aktivoidaan tavallisesti alin arvo alkuperäisen hankintamenon, todennäköisen hankintamenon ja todennäköisen luovutushinnan välillä. Mikäli todennäköinen hankintameno tai luovutushinta on alkuperäistä hankintamenoa alempi, tulee erotus kirjata kuluksi tuloslaskelmaan varaston muutoksena. Jos kyseessä on kuitenkin esimerkiksi vesivahingon tai muun epätavallisen tekijän aiheuttama arvonalentuminen, kulu kirjataan vaihtuvien vastaavien poikkeuksellisiin arvonalentumisiin. Yleisesti kirjattavan kulun ollessa olennainen tulee erotuksesta antaa taseen liitetietoina tase-eräkohtainen tieto kirjanpitoasetuksen toisen luvun 4 §:n mukaisesti. Lisäksi hankintamenoon luetut menot on voitava selvittää kustannuslaskelmien avulla, kuten kirjanpitolain viidennen luvun 6 §:ssä on säädetty. Vaikka sinällään arvonorotuksia ei tule huomioida, todennäköisen luovutushinnan huomattavasta kasvusta tulisi periaatteessa poikkeustilanteissa ilmoittaa liitetiedoissa sen vuoksi, että sillä saattaa olla merkitystä oikean ja riittävän kuvan syntymiseen. (Leppiniemi, 1998b, 346)

Korkein hallinto-oikeus on käsitellyt päätöksessään 1976/3301 hyödykekohtaista varaston arvostamista:

Yritys C on käytettyjen autojen kauppaa harjoittava yritys. Verovelvollinen oli tehnyt arvonalennusvähennyksen kunkin käytetyn auton osalta erikseen. Vähennyksen katsottiin olevan oikeutettu, kun osa autoista oli myyty hankintamenoaan pienemmästä hinnasta. Vähentämistä ei estänyt se, että koko varaston yhteenlaskettu todennäköinen luovutushinta ylitti hankintamenon.

Kirjanpitolain viidennen luvun 16 § sekä elinkeinoverolain 5a § säättävät kulukirjauksen oikaisusta. Säännösten mukaan tilikauden aikana aiheettomaksi huomattu arvonalennuskirjaus tulee kirjata kulukirjauksen oikaisuksi. Tässä tapauksessa epäkuranttiusvähennyksenä tehty arvonalennus tuloutetaan ja lisätään hankintamenoarvoon. Tuloutettava määrä voi olla enintään tehdyn vähennyksen suuruinen. Pääosin oikaisu esitetään varaston muutoksena, paitsi sen ollessa olennainen, jolloin oikaisun voi esittää myös satunnaisissa tuotoissa. (Fredriksson ym, 2005, 278; Leppiniemi, 1998b, 346)

Alimman arvon periaatteeseen liittyy keskeisesti arvon alenemista kuvaava epäkuranttisuuden käsite. Vaihto-omaisuus voi olla epäkuranttia ensinnäkin fyysisesti, jolloin hyödykkeiden arvo on menetetty yleensä kokonaan, kuten esimerkiksi myytävien elintarvikkeiden vanhenemisen tapauksessa. Kyse voi olla myös viallisesta yrityksen laatukriteerit alittavasta hyödykkeestä, jolloin korjaaminen saattaa olla mahdollista ja siten täyden arvon uudelleen saavuttaminen. Toisaalta vaihto-omaisuus voi olla teknisesti epäkuranttia, joka johtuu yleisestä teknisestä kehityksestä tai hyödykkeen korvaavan paremman mallin kehittämisestä. Arvoa ei teknisen epäkuranttisuuden tapauksessa menetä välttämättä kokonaan. Epäkuranttius voi ilmetä myös taloudellisesta näkökulmasta huonon taloudellisen tilanteen, heikentyneiden myyntimarkkinoiden ja alenevan hintakehityksen myötä, jolloin on kyse kysynnän pientymisestä varastoon nähden ja kiertonopeuden hidastumisesta (Paloniemi, Terho, 2005, 56, 57). Kiertonopeuden hidastuminen ja varaston kasvaminen aiheuttavat varastointikustannusten ja epäkuranttiusriskien lisääntymistä. Varastojen suuruus muuhun toimintaan nähden on epäkuranttisuuden kannalta olennaista. Ylimoitettut ostot voivat johtaa ylisuuriin varastoihin, jonka myötä vanhentumis- ja pilaantumisriski kasvaa. Ylisuuret varastot sitovat myös tarpeettomasti pääomaa. Sovellettaessa alimman arvon periaatetta tulee epäkuranttisuuden lisäksi huomioida myös valuuttakursseissa tapahtuneet muutokset, jotka saattavat vaikuttaa jälleenhankintamenoon (Leppiniemi, 1998b, 346). (Hakonen ym, 1992, 10-12)

Kirjanpitolautakunta on ottanut kantaa epäkuranttisuuden määrittämiseen lausunnoissaan 1996/1422, jossa kirjanpitovelvollinen on määrittänyt varaston arvon muodostamaansa kaavaa hyväksikäyttäen. Lausunnon perusta on kirjanpitolain viidennen luvun 6 §:ssä:

Lausuntoa hakenut D Oy on elektroniikkatuotteiden valmistusta harjoittava yritys. Ongelmaksi oli muodostunut yksittäisen komponentin käyttöarvon määrittäminen. B Oy käytti hyväkseen kehittämänsä kaavaa, jonka tarkoitus oli laskea varaston arvo komponenttikohtaisesti siten, että kaavan ikäkerroin on ajan kuluessa pienenevä. Kirjanpitolautakunnan lausunnon mukaan kaavan käyttäminen on sallittua, mutta sen käyttämisen edellytys on, että kirjanpitovelvollinen voi osoittaa kaavan perusteella määritetyn arvon vastaavaan todennäköistä hankintamenoa tai luovutushintaa. Kaavan käyttäminen ei anna perustetta poiketa hyödykekohtaisesta varaston arvon seuraamisesta.

Yritysjohdolla voi hyödyntää epäkuranttiuden käsittelyssä laskennallista epäkuranttiuskäytäntöä. Sen avulla on mahdollista alentaa vaihto-omaisuusnimikkeiden kirjanpitoarvoa järjestelmällisesti, jos niiden kysyntä on vaimentunut olemattomaksi tai kiertonopeus on hidastunut, sillä sellaisessa tapauksessa todennäköinen saatava markkinahinta on alentunut. Esimerkiksi teollisuusyrityksen tapauksessa todennäköisen markkinahinnan selvittäminen jokaiselle nimikkeelle erikseen on erittäin työlästä. Laskennallisella epäkuranttiuskäytännöllä voidaan määrittää vaihto-omaisuudelle keskimäärin pätevä epäkuranttiusvähennys. (Hakonen ym., 1992, 79)

Tilintarkastajalle vaihto-omaisuuden epäkuranttiuden arvioiminen on yleensä haastavaa, eikä sitä koskien tulkinnanvaraisissa seikoissa voida tilintarkastajalta odottaa ehdottomia kannanottoja. (Koskinen, 1999, 233) Laskennallinen epäkuranttiuskäytäntö helpottaisi tilintarkastajan työtä, sillä varaston arvon tarkastaminen on sen myötä paljon nopeampaa. Epäkuranttiuden havaitseminen ja oikea arvostus olisi helpompaa, jos yritysjohdolla ja tilintarkastajilla olisi samat selkeät arvostuksen säännöt. Hakonen ym. (1992, 82) selvitti tutkimuksessaan KHT-tilintarkastajien suhtautumista laskennalliseen epäkuranttiuskäytäntöön. Käyttöön suhtautui varauksitta 68 %, varauksella 22 % ja 10 % tilintarkastajista ei kannattanut sen käyttöä lainkaan. Tämän tutkimuksen haastatteluissa mainittiin myös laskennallinen epäkuranttiuskäytäntö, jota pidettiin suositeltavana.

Usein epäkuranttiin vaihto-omaisuuteen sitoutunut pääoma ei ole pelastettavissa ja varastossa seisova epäkurantti tavara lisää kustannuksia sekä vie arvokasta varastotilaa. Sen olemassaolon tunnustaminen voi kuitenkin olla joskus yritykselle

vaikeaa, sillä pakolliset epäkuranttiusvähennykset alentavat suoraan tulosta. Tilintarkastaja valvoo epäkuranttia yrityksen operatiivisen johdon ja sisäisen tarkastuksen ohella. Valvonnan tulisi olla yrityksessä jatkuvaa. Epäkuranttia voidaan selvittää kiertonopeuksia analysoimalla, varastonimikkeiden käyttöä tarkastelemalla ja vertaamalla varastoarvoja myyntihintoihin (Paloniemi, Terho, 2005, 57). (Hakonen ym, 1992, 14-15)

Haastatteluissa epäkuranttia pidettiin niin olennaisena kuin epäolennaisenakin, lähinnä toimialasta ja tarkastettavista yrityksistä riippuen. Esimerkiksi elintarvike-, elektroniikka- ja muotialoilla epäkuranttius on tavallisesti keskeinen seikka. Tilintarkastajan tavoite on tällä osa-alueella tunnistaa hitaasti kiertävät tavarat sekä muutoin arvoaan menettäneet tavarat. Epäkuranttia ei koettu mitenkään harvinaisena, sillä epäkuranttia löytyy usein, eikä yrityksissä tule aina kiinnitettyä siihen riittävästi huomiota. Ongelma on yleinen nimenomaan niillä aloilla, joissa kehitys on nopeaa.

4.4 Tulon kirjaaminen tuotoksi valmistusasteen perusteella

Tuottojen jaksottamiseen liittyy poikkeussäännös koskien pitkän valmistusajan vaativan suoritteen tulon kirjaamista, joka ilmenee kirjanpitolain viidennen luvun 4 §:stä sekä elinkeinoverolain 19 §:stä. Pitkän valmistusajan vaativa suorite voi olla esimerkiksi rakennuksen rakentaminen tai pitkäaikainen suunnittelutyö. Vaikka tällaisesta pitkäaikaishankkeesta syntyvän tulon kirjaamisessa tuotoksi on pääsääntönä suoritteen luovutukseen perustuva jaksottaminen, tämän säännöksen mukaan tulo on mahdollista kirjata vaihtoehtoisesti tuotoksi ja hankintameno kuluksi valmistusasteen perusteella. Säännöksellä on haluttu turvata oikeiden ja riittävien tietojen antaminen tuloksesta ja taloudellisesta asemasta, sillä suoritteen luovutukseen perustuvasta tuloutuksesta johtuen saattaa tulos vaihdella vuosittain voimakkaasti. (Fredriksson ym, 2005, 233; KILA 2008)

Kirjanpitolautakunta on antanut yleisohjeen, jolla tarkennetaan niitä kirjanpitolain viidennen luvun 4 §:n edellytyksiä, joiden täytyessä poikkeussääntöä saa soveltaa. Yleensä valmistumisaika on vähintään vuoden pituinen, mutta myös alle vuoden pituiset hankkeet voidaan katsoa kuuluvan poikkeussäännön alueeseen, jos aloittamis-

ja lopettamisajankohdat ovat eri tilikausilla ja tulon kirjaaminen tuotoksi vaikuttaa olennaisesti eri tilikausien tuloksen muodostumiseen. Yleensä hanketta seurataan erillisen projektiseurannan avulla, joka onkin välttämätöntä hankkeen kokonaistulojen ja -menojen selvittämiseksi tilikauden päättyessä. Pitkäaikaishankkeen erilliskate määrittellään varovaisuutta noudattaen kunkin tilikauden päättyessä, jolloin kokonaismyyntituloista vähennetään hankintameno. (KILA, 2008)

Hankkeen valmistusaste tulee olla tilikauden päättyessä luotettavalla tavalla varovaisuutta noudattaen selvitettävissä. Se voidaan Kirjanpitolautakunnan mukaan määrittellä esimerkiksi seuraavien menetelmien avulla:

- Hankkeen toteutuneiden menojen suhde hankkeen arvioituihin kokonaismenoihin
- Hankkeeseen käytetyn tuotannontekijämäärän suhde hankkeen valmistumiseksi tarpeelliseen koko tuotannontekijämäärään (mittaavana tekijänä esimerkiksi työtunnit)
- Hankkeen valmistusvaiheita kuvaavien tekijöiden perusteella (valmistusaste määritetään jakamalla valmistusprosessi välivaiheisiin)

(KILA, 2008)

4.5 Yleisiä virheitä ja puutteita vaihto-omaisuuden käsittelyssä

Tilintarkastaja keskittyy selvittämään tilinpäätösinformaation yleistä luotettavuutta. Itse tarkastus tapahtuu pääasiassa pistokokein, mistä johtuu, että virheitä saattaa jäädä paljastumatta. Vaikka aineisto tarkastettaisiin jopa kokonaan, ei voitaisi silti taata, että kaikki virheet olisivat löytyneet. Virheitä ja väärinkäytöksiä on voinut tapahtua ilman, että tilintarkastaja on edes voinut huomata niitä. Tähän liittyvät läheisesti myös tilintarkastajan vastuukysymykset. Tarkastuksen tai raportoinnin ollessa puutteellista saattaa tilintarkastaja joutua vastuuseen ja vahingonkorvausvelvolliseksi. Tärkeää on kuitenkin se, että tilintarkastuksen tavoitteisiin ei kuulu nimenomaisesti väärinkäytösten estäminen ja löytäminen. Tavoitteena on tarkastaa ja raportoida, onko tilinpäätös olennaisilta osiltaan voimassa olevien säännösten mukainen. Tilintarkastaja vastaa vain siitä, mitä hän on tilintarkastuskertomuksessaan esittänyt eikä

tilintarkastajalla ole siten suoraa vastuuta itse tilinpäätöksestä. (Blummé, 2005, 8; KHT-yhdistys, 1991, 17-18)

Yksi merkittävimmistä tilinpäätöksen virheistä on omaisuuden väärin arvostaminen. Seikka on keskeinen, sillä mitä merkittävämpi vaihto-omaisuuden määrä on, sitä olennaisemmiksi tehdyt käsittelyvirheet muodostuvat. Vahteran (1986, 89, 108) mukaan hinta- ja määrävirheitä syntyy vaihto-omaisuuden käsittelyssä niin suurella todennäköisyydellä, että tietojärjestelmien kustannusten kasvamisen takia ei ole järkevää pyrkiä täysin oikeaan arvoon. Hän on esittänyt vaihto-omaisuuden tilinpäätösarvon tavoitteelliseksi oikeellisuudeksi teollisuusyrityksille +/- 3 % ja muille yrityksille +/- 1 %, jolla tarkoitetaan siis sitä kuinka paljon vaihto-omaisuuden tasearvo saisi poiketa korkeintaan oikeasta arvosta. Teollisuusyrityksille asetettu kolmen prosentin poikkeaminen oikeasta arvosta johtuu valmistustoiminnasta, jossa oman osuutensa muodostavat keskeneräiset työt. Arvostaminen on tässä tapauksessa vaikeampaa kuin valmiiden tavaroiden tapauksessa. Koskisen (1999, 220, 230) mukaan Vahteran asettamat olennaisuusrajat ovat varsin tiukat. Vahteran mukaan rajat ovat kuitenkin tärkeitä, sillä vaihto-omaisuus vaikuttaa varaston muutoksen kautta suoraan tulokseen sekä kaikkien merkittävien katteiden ja tunnuslukujen sisältöön.

Arvostukseen liittyvät virheet johtuvat tyypillisesti ensinnäkin määrän selvittämisestä, johon lukeutuvat inventointivirheet, tapahtumien virheellinen jaksottaminen sekä varastokirjanpidon rutiinien puutteellisesta hoidosta johtuvat virheet. Toiseksi virheitä syntyy hinnan määrittelyssä valmiiden tuotteiden osalta ostohinnan ja hankintakulujen virheellisestä määrittelystä, virheellisestä hinnoitteluperiaatteesta sekä epäkuranttisuuden puutteellisesta laskennasta. Valmistettujen tuotteiden osalta virheitä hinnan määrittelyssä aiheuttavat lisäksi valmistuskustannusten määrittely. Arvostukseen liittyviä virheitä voi syntyä myös tietojärjestelmien puutteista ja käytöstä monella eri tavalla, kuten esimerkiksi syöttövirheistä tai käyttäjien puutteellisesta tietämyksestä johtuen. (Vahtera, 1986, 261-263) Virheitä voi niin ikään ilmetä esimerkiksi kiinteiden menojen hankintamenojen lukemisessa, varaston käyttöjärjestyksessä tai aktivoitujen hankintamenojen kustannuslaskelmissa. Jos esimerkiksi kustannuslaskelmien osalta hankintamenojen selvittämiseen liittyy epävarmuutta, pitää tilintarkastajan antaa asiasta lisätieto. (Koskinen, 1999, 231-232)

Muut tavalliset vaihto-omaisuuden arvostamiseen liittyvät virheet voivat liittyä alimman arvon periaatteen noudattamatta jättämiseen. Vaihto-omaisuuden arvostus voi olla virheellinen esimerkiksi siitä johtuen, että arvoa on kasvatettu hinnoittelustandardeja muuttamalla tuloksen parantamiseksi tai epäkurantin vaihto-omaisuuden arvostusperiaatteita muutetaan tilikauden tuloksen mukaan. Muutokset tosin ovat hyväksyttäviä siinä tapauksessa, että muutosten vaikutukset tilikauden tulokseen on esitetty asianmukaisesti. (Koskinen, 1999, 233)

Arvostamista koskevien virheiden lisäksi vaihto-omaisuuteen liittyy myös muita virheitä ja puutteita. Eräs näistä on esitystapavirhe, jossa vaihto-omaisuuteen on kirjattu esimerkiksi käyttöomaisuutta tai saamisiin kuuluvia omaisuuseriä. Vastaavasti vaihto-omaisuutta saattaa olla kirjattu käyttöomaisuuteen, minkä syynä saattaa olla esimerkiksi se, että käyttöomaisuutta ei arvosteta alimman arvon periaatteen mukaan. (Koskinen, 1999, 234-235)

Virheitä voi liittyä myös olemassaoloon, josta on kyse silloin, kun vaihto-omaisuuteen on kirjattu vaihto-omaisuutta, jota ei ole olemassa. Tässä tapauksessa voi olla kyse kirjanpitorikoksen tunnusmerkit täyttävästä tahallisesta tilinpäätöksen vääristelystä, jossa tarkoituksena voisi olla esimerkiksi näyttää parempaa varallisuusasemaa rahoittajille. Toisaalta tällainen virhe voi syntyä myös sisäisen valvonnan järjestelmien puutteiden tai inhimillisten erehdysten myötä. Jos taseen vaihto-omaisuudesta sen sijaan puuttuu vaihto-omaisuutta, on kyse vaihto-omaisuuden täydellisenä esittämiseen liittyvä virhe. Vaihto-omaisuutta on saatettu esimerkiksi kirjata kokonaan vuosikuluiksi tai sekä hankintameno on aktivoimatta taseeseen että ostohinta kirjaamatta velkoihin. Tavallisia virheitä ovat inventaarioerot, jos vaihto-omaisuus on vaikea inventoida tarkasti (esimerkiksi ruuvit, pienkomponentit). Ehdotonta tarkkuutta ei tällaisen omaisuuden osalta vaadita, eivätkä inventointierot tässä tapauksessa aiheuta toimenpiteitä. Jos vaihto-omaisuus on sen sijaan jätetty inventaarista pois tahallisesti, voi olla kyse kirjanpitorikoksesta. Jos verotettava tulo on saatu näin näyttämään olennaisesti pienemmältä, voi olla kyse lisäksi veropetoksesta. (Koskinen, 1999, 235)

Virheitä vaihto-omaisuuden osalta saattaa ilmetä myös esittämisen tarkkuuteen liittyvänä virheenä. Tästä voi olla kysymys esimerkiksi siinä tapauksessa, kun kirjanpito-velvollinen merkitsee taseeseen tilikaudesta toiseen samaan rahamäärään aineisiin

tai tarvikkeisiin kuuluvat samanlaiset ja hankintamenoiltaan vähäiset hyödykkeet, eivät kirjanpitoissa esitetyt edellytykset täyty. Edellytykset eivät täyty esimerkiksi siinä tapauksessa, että kyseisten hyödykkeiden määrien muutokset ovat suuria. (Koskinen, 1999, 236)

Vaihto-omaisuuden virheet eivät aina ole tahattomia, sillä esimerkiksi arvostamista koskevissa virheissä vaihto-omaisuuden arvo voidaan muuttaa virheelliseksi tahallisesti. Näin voidaan tehdä esimerkiksi muuttamalla inventaaria, jättämällä inventoinnista pois tuotteita tai muuttamalla hinnoittelustandardeja tai -menetelmiä. (Vahtera, 1986, 263) Haastatteluissa tilintarkastajat kokivat vaihto-omaisuuden käsittelyyn liittyvien virheiden olevan pääosin tahattomia, inhimillisiä virheitä, jotka aiheutuvat lähinnä ajan riittämättömästä käytöstä ja huolimattomuudesta. Virheiden esiintymisessä on tärkeää pitää mielessä olennaisuuden periaate, jonka mukaan tilintarkastaja ei jahtaa pieniä asioita, jotka eivät olennaisesti vaikuta tilinpäätöksen antamaan kuvaan. Tahallisiakin virheitä esiintyy joskus, erityisesti siinä tilanteessa kun yrityksellä menee huonosti, jolloin yrityksellä saattaa olla tarve kaunistella todellisuutta ja välttää ikävät tosiasiat. Tällaisessa tilanteessa halutaan usein kasvattaa vaihto-omaisuuden määrää esimerkiksi jättämällä epäkuranttiusseikat huomiotta ja arvostaa vaihto-omaisuus todellista korkeampaan arvoon. Haastatteluissa yleisimmiksi virheiksi mainittiin:

- inventointivirheet
- hinnoitteluvirheet ja alimman arvon periaatteen noudattamatta jättäminen
 - keskeneräisten töiden osalta kohdistusvirheet sekä kaikkien asiaankuuluvien kulujen huomioiminen
 - ostoalennuksien huomiotta jättäminen varaston arvossa
 - epäkuranttius- ja hinnanlaskuvähennykset huomioimatta
- katkoon liittyvät virheet

5 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimuksen tarkoitus oli selvittää, mihin asioihin tilintarkastaja kiinnittää huomiota vaihto-omaisuuden tarkastamisessa lain sekä sidosryhmien odotusten näkökulmista. Tämän saavuttamiseksi tutkimuksessa käsiteltiin neljää alaongelmaa. Tutkimus rakennettiin siten, että tutkittavia seikkoja käsiteltiin ensin teoreettisella tasolla, jonka jälkeen tutkittiin tilintarkastajien haastattelujen avulla, kuinka kyseiset seikat esiintyvät käytännön tilintarkastustyössä.

1. Minkälainen merkitys vaihto-omaisuudella on yrityksen toimintaa kuvaavassa tilinpäätöksessä sekä siihen kohdistuvassa lakisääteisessä tilintarkastuksessa?

Vaihto-omaisuus on usein tehdasyrityksillä sekä kauppaliikkeillä suuri, jolloin sen osuus taseen loppusummasta voi olla useita kymmeniä prosentteja. Sen oikein määrittäminen on tärkeää, sillä virheet näkyvät niin tuloslaskelmassa kuin taseessakin, jolloin koko tilinpäätös voi joutua hakoteille. Tästä syystä vaihto-omaisuuden oikeellisuuden tarkastaminen on keskeinen osa-alue myös tilintarkastuksessa. Vaihto-omaisuuden tarkastustyön osuus muusta lakisääteisestä tilintarkastuksesta riippuu vaihto-omaisuuden koosta. Silloin kun vaihto-omaisuutta on olennaisen paljon, sen tarkastamiseen käytetään aikaa enemmän ja siihen perehdytään syvällisemmin. Tähän vaikuttaa myös esimerkiksi tarkastettavan yrityksen taloudellinen tila.

2. Mitä tärkeitä seikkoja sisältyy vaihto-omaisuuden jaksotus- ja arvostamiskysymyksiin?

Keskeistä vaihto-omaisuuden tarkastamisessa osana lakisääteistä tilintarkastusta on (1) fyysinen olemassaolo, (2) oikea arvostaminen sekä (3) oikea jaksottaminen. Vaihto-omaisuus koetaan usein keskeiseksi tarkastusalueeksi sekä tarkastustyön kannalta työläänä ja haastavana siinä tapauksessa, kun vaihto-omaisuus on määrältään olennainen. Vaihto-omaisuuden määrän ollessa pieni, sen tarkastaminen on suhteellisen nopeaa.

Tilintarkastaja kiinnittää huomiota ensinnäkin vaihto-omaisuuden määrään. Tilikauden päättyessä tulee selvittää, kuinka paljon vaihto-omaisuutta on myymättä, mikä suoritetaan inventoimalla varasto. Tilintarkastajan kannalta olennaista on varmistaa suoritettujen inventoinnin oikeellisuus. Tutkittaessa tilintarkastajien näkemyksiä inventoinnin oikeellisuuden varmistamisesta osoittautui tilintarkastajien välillä mielipiteitä jakavaksi asiaksi inventoinneissa mukana oleminen. Kaikki tilintarkastajat eivät ole inventoinneissa mukana, mutta toisten mielestä se on tärkeää erityisesti silloin, kun vaihto-omaisuuden määrä on olennainen tai siihen sisältyy muuten riskiä. Käytännössä oikeellisuuden tarkastamisessa hyödynnetään pistokokeiden tekemistä. Jos jokin herättää epäilyksen, asiaan paneudutaan syvällisemmin. Varaston koon järkevyyttä tarkastellaan tasearvon kehityksen, kiertonopeuden sekä myyntikatteen perusteella.

Määrän ohella toinen tärkeä komponentti on vaihto-omaisuuden hankintameno, joka määritellään kirjanpitolain mukaisesti joko pelkkiin muuttuviin kustannuksiin tai muuttuviin ja kiinteisiin kustannuksiin perustuen. Tärkeää hankintamenon määrittämisessä on lisäksi varaston käyttöjärjestys, koska yritys ostaa tavallisesti hyödykkeitä eri ajankohtina eri hintaan. Tavallisin varaston käyttöjärjestys on FIFO eli ensimmäisenä hankitut tavarat luovutetaan ensimmäiseksi. Tilintarkastaja selvittää käytetyt arvostusmenetelmät ja tekee pistokokeita.

Vaihto-omaisuuden arvostamisessa on tärkeää noudattaa alimman arvon periaatetta, jonka mukaan hankintameno, josta odotetaan vielä tuloa, tulee kirjata taseen vaihto-omaisuuteen hyödykekohtaisesti alimpaan arvoonsa. Täten taseeseen aktivoidaan alkuperäisen hankintamenon, todennäköisen hankintamenon tai luovutushinnan välillä alhaisin arvo. Alimman arvon periaatteeseen liittyy myös keskeisesti epäkuranttius, jolla viitataan hyödykkeen arvon alentumiseen. Tilintarkastajalle tällaisten hitaasti kiertävien tavaroiden ja muutoin arvoaan menettäneiden tavaroiden tunnistaminen on yleensä haastavaa. Epäkuranttius tilintarkastajat pitivät niin olennaisena kuin epäolennaisena riippuen vaihto-omaisuuden määrästä sekä yrityksen toimialasta. Epäkuranttius on keskeinen nimenomaan niillä aloilla, joiden kehitys on nopeaa. Epäkuranttius voidaan selvittää analysoimalla kiertonopeuksia, tarkastelemalla vaihto-omaisuusnimikkeiden käyttöä sekä vertaamalla varastoarvoja myyntihintoihin.

3. Minkälaisia virheitä ja puutteita vaihto-omaisuuden käsittelyyn liittyy?

Vaihto-omaisuuden käsittelyssä voi esiintyä mitä erilaisimpia virheitä. Mitä suurempi vaihto-omaisuus on, sitä merkittävämmäksi muodostuvat virheet. Virheitä syntyy hyvin suurella todennäköisyydellä joka tapauksessa, joten täysin oikeaan arvoon ei ole järkevää pyrkiä. Pieniä joustoja lukuun ottamatta virheet vaikuttavat olennaisesti koko tilinpäätökseen, joten on tärkeää, että vaihto-omaisuus on taseessa oikeassa arvossaan. Tilintarkastajien näkemysten mukaan virheet ovat tavallisesti tahattomia. Tahallisiakin virheitä saattaa toisinaan esiintyä lähinnä tilanteessa, jossa yrityksellä menee huonosti. Tilintarkastajien mainitsemat yleisimmät virheet liittyvät inventointeihin, hinnoitteluun ja alimman arvon periaatteeseen sekä jaksottamiseen. Hinnoitteluun liittyen tavallisia virheitä tilintarkastajien mukaan ovat keskeneräisten töiden kustannusten kohdistamisvirheet sekä kaikkien kulujen huomioiminen, ostoalennusten huomiotta jättäminen varaston arvossa sekä epäkuranttius- ja hinnanlaskuvähennysten tekemättä jättäminen.

4. Kohtaako tilintarkastaja vaihto-omaisuutta tarkastaessaan odotuksia sidosryhmien taholta? Jos kohtaa, niin minkälaisia?

Sidosryhmien odotuksia tarkasteltiin tutkimuksessa odotuskuilun avulla. Sidosryhmien ja tilintarkastajien välille syntyy odotuskuilu sidosryhmien odottaessa lakisääteistä tilintarkastukselta enemmän kuin mitä se lain perusteella todellisuudessa on. Tilintarkastajan näkökulmasta asiaa katsottaessa näkemykset odotuskuilun olemassaolosta vaihtelevat. Suuri osa haastatelluista tilintarkastajista ei kokenut kohtaavansa odotuskuilua omassa työssään, eikä toisaalta tunnistanut, mitä sidosryhmien taholta tulevat odotukset voisivat olla. Toisen näkökulman mukaan odotuksia kuitenkin esiintyy esimerkiksi siten, että tilintarkastajan odotetaan puuttuvan yrityksen operatiivisiin toimiin. Toisaalta jos sidosryhmät tietävät mitä lakisääteiseen tilintarkastukseen sisältyy, ei tällaisia epärealistisia odotuksia silloin myöskään esiinny. Vaikka odotuksia sinänsä esiintyisi, ne eivät tämän tutkimuksen tulosten valossa kohdistu mihinkään tiettyyn yksittäiseen osa-alueeseen kuten vaihto-omaisuuteen. Odotuskuilu koskee siten tilintarkastusta kokonaisuutena. On syytä kuitenkin korostaa, että odotusten olemassaoloa ja kohdistumista on tässä tarkasteltu pelkästään tilintarkastajan näkökulmasta.

LÄHDELUETTELO

Kirjallisuus

Aho, T., Vänskä, H. 1996. Tilintarkastuslaki ja hyvä tilintarkastustapa. Toinen uudistettu painos. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.

Blummé, N. 2005. Tilintarkastajan vastuu. *Tilintarkastus-Revision*, 2, 8-10.

Dunn, J. 1996. *Auditing Theory & Practice*. Second edition. London: Prentice Hall.

Fraktman, M., Vuopala, T. 2008. Tilintarkastus on suoritettava kansainvälisten tilinpäätösstandardien mukaisesti. *Tilintarkastus-Revision*, 3, 39-43.

Fredriksson, A., Havukainen, J., Ilkka, H., Laitinen, E., Luoma, J., Nevalainen, R., Ojala, A., Perälä, S., Pärssinen, H., Saari, J., Smeds, M., Termäs, K., Tikka, M., Virtanen, P., Vuorio, A. 2005. Ernst & Young Tilintarkastuspalvelut: Uudistunut kirjanpitolaki. Helsinki: Talentum.

Hakonen, T., Pöhö, J., Summa, T. 1992. Vaihto-omaisuuden epäkuranttiuden hallinta. Lappeenrannan teknillinen korkeakoulu (LTKK) tuotantotalouden osasto. Lappeenranta: LTKK.

Hirsjärvi, S., Hurme, H. 2001. Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Horsmanheimo, P. 1998. Odotuskuilu vainoaa tilintarkastajaa. *Tilisanomat*, 3, 38-46.

Horsmanheimo, P., Steiner, M. 2008. *Tilintarkastus - asiakkaan opas*. Toinen uudistettu painos. Helsinki: WSOYpro.

Humphrey, C., Moizer, P., Turley, S. 1993. "The Audit Expectation Gap in Britain: An Empirical Investigation", *Accounting and Business Research*, 23, 395-411.

Ikkala, J., Andersson, E., Nuorvala, E. 1991. Uusi elinkeinoverolainsäädäntö. Seitsemäs uudistettu painos. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.

Kauppa- ja teollisuusministeriö: Kirjanpitolautakunta. 2006. Yleisohje kiinteiden menojen lukemisesta hyödykkeen hankintamenoon [verkkodokumentti]. [Viitattu 20.10.2008].

Saatavilla

<http://ktm.elinar.fi/ktm/fin/kirjanpi.nsf/all/398D5822AF7FFBBEC22571150056A542?openDocument>

Kauppa- ja teollisuusministeriö: Kirjanpitolautakunta. 2008. Yleisohje tulon kirjaamisesta tuotoksi valmistusasteen perusteella verkkodokumentti]. [Viitattu 19.11.2008].

Saatavilla

<http://ktm.elinar.fi/ktm/fin/kirjanpi.nsf/huuhaa/2A680A056AF163EBC22574F7004C3DF7?opendocument>

Keskuskauppakamari. 2008. Tilintarkastus. [verkkodokumentti]. [Viitattu 26.11.2008].

Saatavilla

http://www.keskuskauppakamari.fi/kkk/palvelut/Tilintarkastus/fi_FI/Tilintarkastus/

KHT-yhdistys. 1991. Tilintarkastus - mistä oikeastaan on kysymys? Kolmas uudistettu painos. Helsinki: KHT-yhdistys.

KHT-yhdistys. 2007. Tilintarkastusalan standardit ja suositukset 2007. Helsinki: KHT-Media.

Kirmanen, T. 1984. Teollisuuden vaihto-omaisuuden kierron rahoitus- ja kannattavuusvaikutukset. Lappeenrannan teknillinen korkeakoulu (LTKK) tuotantotalouden laitos. Lappeenranta: LTKK.

Koh, H., Woo, E. 1998. The Expectation Gap in Auditing. Managerial Auditing Journal, 3, 147-154.

Kokkonen, S. 1994. Tilintarkastuksen perusteet ja käytäntö. Espoo: Weilin+Göös.

Koskinen, H. 1999. Tilinpäätöksen lainmukaisuus ja tilintarkastuskertomus. Toinen painos. Väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto.

Leppiniemi, J. 1998b. Vaihto-omaisuuden käsittely uuden kirjanpitolain mukaan. Tilintarkastus-Revision, 5, 345-347.

Mäkinen, L. 2002. Pienyrityksen tilinpäätös käytännössä, Helsinki: Kauppakaari.

Neilimo, K., Näsi, J. 1980. Nomoteettinen tutkimusote ja suomalainen yrityksen taloustiede. Tampere: Tampereen yliopisto. Yrityksen taloustieteen ja yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja.

Paloniemi, J., Terho, V. 2005. Tilintarkastajan muistilista: Osakeyhtiön tilinpäätöksen tilintarkastus. Tilintarkastus-Revision, 6, 37-79.

Porter, B. 1993. An Empirical Study of the Audit Expectation-Performance Gap. Accounting and Business Research, 93, 49-68.

Rekola-Nieminen, L., Salmi, I. 2004. Tilinpäätöksen rakentaminen ja tulkinta. Helsinki: Edita.

Riistama, V. 1999. Tilintarkastuksen teoria ja käytäntö. Toinen uudistettu painos. Porvoo: WSOY

Riistama, V. 2005. Tiesitkö tämän tilintarkastuksesta? Osa 1. Tilintarkastus-Revision, 6, 81-85.

Riistama, V. 2006a. Tiesitkö tämän tilintarkastuksesta? Osa 2: Tilintarkastusinstituutio. Tilintarkastus-Revision, 1, 8-13

Riistama, V. 2006b. Tiesitkö tämän tilintarkastuksesta? Osa 6: Tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen tarkastaminen. Tilintarkastus-Revision, 6, 22-25.

Saarinen, O. 2005. Tilintarkastaja ja odotuskuilu. Tilintarkastus-Revision, 3, 4-5.

Sakki, J. 1999. Logistinen prosessi: Tilaus-toimitusketjun hallinta. Neljäs uudistettu painos. Espoo: Sakki.

Satopää, R. 2003. Suomalainen hyvä tilintarkastustapa pienyritysten tarkastuksissa: Odotukset, sääntely, käytäntö. Pori: Turun kauppakorkeakoulu, Porin yksikkö.

Satopää, R. 2007. Vaihto-omaisuus ja tilintarkastus. [verkkodokumentti]. [Viitattu 12.11.2008].

Saatavilla

<http://raunonblogi.blogspot.com/2007/12/vaihto-omaisuus-ja-tilintarkastus.html>

Sikka, P., Puxty, A., Willmott, H., Cooper, C. 1998. The Impossibility of Eliminating the Expectations Gap: Some Theory and Evidence. Critical Perspectives on Accounting, 9, 299-330.

Tilastokeskus. 2008. Teollisuuden tilinpäätöstilasto 2006 [verkkodokumentti]. [Viitattu 27.10.2008].

Saatavilla

http://www.stat.fi/til/tetipa/2006/tetipa_2006_2008-04-03_tau_001_fi.html

http://www.stat.fi/til/tetipa/2006/tetipa_2006_2008-04-03_tau_002_fi.html

http://www.stat.fi/til/katipa/2006/katipa_2006_2008-04-03_tau_001_fi.html

http://www.stat.fi/til/katipa/2006/katipa_2006_2008-04-03_tau_002_fi.html

Tomperi, S. 2006. Kehittyvä kirjanpitoaito. Kymmenes uudistettu painos. Helsinki Edita.

Työ- ja elinkeinoministeriö. 2008. Valtion tilintarkastuslautakunta. [verkkodokumentti]. [Viitattu 26.11.2008].

Saatavilla

<http://www.tem.fi/index.phtml?s=949>

Uusitalo, H. 1991. Tiede, tutkimus ja tutkielma: Johdatus tutkielman maailmaan
Porvoo: WSOY

Vahtera, P. 1986. Yrityksen valvonta ja tilintarkastus. Espoo: Weilin+Göös.

Viitanen, J. 1995. Odotuskuilu - tilintarkastajien arkipäivää Suomessakin.
Tilintarkastus-Revision, 2, 175-180

Haastattelut

Hämäläinen, P. KHT-tilintarkastaja, Ernst & Young Oy. Haastattelu 18.11.2008

Juslin, S. HTM-tilintarkastaja. Haastattelu 13.11.2008

Saarnia, M. HTM-tilintarkastaja, Tuokko Tilintarkastus Oy. Haastattelu 17.11.2008

Valkonen, P. KHT-tilintarkastaja, Nexia Tilintarkastus Oy. Haastattelu 14.11.2008